

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Pokalbio strategijos vaikų kalboje

Inga Daraškienė

Vilniaus universitetas

inga.daraskiene@flf.vu.lt

Inga Hilbig

Vilniaus universitetas

inga.hilbig@flf.vu.lt

Anotacija

Lietuvių vaikų pokalbių tyrimų, leidžiančių nustatyti pragmatinę kompetenciją, nėra daug. Šiame straipsnyje analizuojamos dviejų penkiamečių dialoguose taikomos pokalbio plėtojimo strategijos. Keliamas tikslas – išsiaiškinti, kokias kalbines ir nekalbines strategijas tiriamieji renkasi pokalbiams kurti. Tyrimas atliktas taikant kokybinės pokalbio analizės metodą. Gauti rezultatai rodo, kad dialogai daugiausia vyksta taikant komentavimo ir klausinėjimo strategijas. Vaikų pokalbiuose taip pat dažnai juokaujama – tai palaiko pokalbius ir kuria draugiškus santykius. Pasitelkiama daug neverbalinių elementų, kurie derinami su kalbinėmis priemonėmis. Darbe aprašomi dviejų savo kalbine ir socialine aplinka labai panašių vaikų duomenys. Tai, kad daugiau taikytos bendradarbiavimą, o ne konkuravimą skatinančios strategijos, galėjo nulemti artimi ir draugiški tiriamųjų santykiai. Siekiant patvirtinti straipsnyje pateikiamus apibendrinimus ir išvadas reikėtų atlikti daugiau ir įvairesnių vaikų tarpusavio pokalbių tyrimų.

Raktažodžiai: *vaikų diskursas, vaikų pokalbiai, pokalbio plėtojimo strategijos, pragmatinė kompetencija, lingvistinė pragmatika*

1. Įvadas

Vaikų kalba – jau seniai pasaulio tyrėjus dominanti sritis. Tarpdalykinis vaikų kalbos tyrimų pobūdis patraukė ne tik psichologus, bet ir lingvistus, filosofus, antropologus, sociologus (Savickienė 1997: 45). Detaliai ir sistemiškai vaikų kalbos įsisavinimas pradėtas tirti XX a. viduryje, atsiradus galimybei sakinę kalbą fiksuoti garso ir vaizdo technika.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Lietuvoje sistemiškai kaupti ir analizuoti lietuvių vaikų kalbos duomenis pradėta tik 1993 m. Iš Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) mokslininkų surinktų įrašų sukurtas „Lietuvių vaikų ilgalaikio stebėjimo duomenų tekstynas“ ir „Priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų kalbos tekstynas“. Atliekant lietuvių vaikų kalbos tyrimus daug dėmesio skirta lingvistinės kompetencijos įgijimo klausimams. Išsamiai ištirtas lietuvių kalbos daiktavardžio (Savickienė 1999, 2003), veiksmažodžio (Wójcik 2000) morfologijos įsisavinimas, analizuotas asmeninių ir parodomųjų įvardžių (Balčiūnienė 2004), būdvardžio morfologijos ir morfosintaksės įsisavinimas (Kamandulytė-Merfeldienė 2012), atlikta specifinių kalbos sutrikimų tyrimų (Ruzaitė, Dabašinskienė 2010). Gana išsamiai aprašytas specifinis kalbos registras – vaikiškoji kalba (Wójcik 1994; Savickienė 1999, 2003; Kamandulytė 2006, 2007, 2008; Balčiūnienė 2007, 2008; Balčiūnienė, Kazakovsakaja 2011).

Nepaisant gana gausių lietuvių vaikų kalbos lingvistinės kompetencijos tyrimų, kol kas palyginti nedaug mokslinio dėmesio sulaukusi sritis – pragmatinės kompetencijos įsisavinimas. Pragmatika – tai lingvistikos sritis, tirianti žmonių gebėjimą tinkamai suprasti ir vartoti kalbą konkrečiose kalbėjimo situacijose. Toks gebėjimas vadinamas *pragmatine kompetencija*. Vienas iš pragmatinės kompetencijos aspektų – gebėjimas organizuoti pokalbį. Šis gebėjimas apima taisyklių, kurias taikant perimamas žodis, reiškiamas pritarimas pašnekovui ar jam prieštaraujama, rodomas susidomėjimas tema arba noras ją keisti ir pan., išmanymą. Gebėjimas organizuoti pokalbį, be kita ko, apima ir įgūdžius pasirinkti tinkamą temą, ją palaikyti ir plėtoti (Ninio 2014: 476).

Vaiko komunikacinės kompetencijos įgijimas tirtas Ingridos Balčiūnienės (2009). Jos darbe domėtasi, kaip įsisavinami pokalbio struktūros elementai, kaip atpažįstami ir kuriami tam tikri šnekos aktai, kokia komunikacinio tėvų elgesio įtaka vaikui mokantis gimtosios kalbos gramatikos. Dar anksčiau Ineta Savickienė (1997) yra aprašiusi vaikų pokalbių ypatybes ir gebėjimą juose dalyvauti. Abu šie tyrimai atlikti remiantis labai mažų – iki trejų metų vaikų ir suaugusiųjų pokalbių medžiaga¹, tačiau ne mažiau svarbu nagrinėti ir vaikų tarpusavio dialogus. Tyrimai rodo, kad bendraudami su vaikais suaugusieji įvairiomis priemonėmis padeda jiems tinkamai dalyvauti pokalbiuose. Vaikų tarpusavio pokalbių analizė leistų atskleisti gebėjimą savarankiškai juos organizuoti.

¹ I. Savickienė tyrė 1,7–2,1 m. amžiaus mergaitės, I. Balčiūnienė analizavo 1,8–2,8 m. mergaitės pokalbius su tėvais.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Pirmasis vaikų tarpusavio pokalbius prieš beveik šimtą metų pradėjo analizuoti šveicarų psichologas Jeanas Piaget. Stebėdamas ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimą, J. Piaget priėjo išvados, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai dar nekuria tikrų dialogų, nes jų kalbėjimas yra egocentrinis, kitaip sakant – sau skirtas kalbėjimas, kai nesirūpinama nei su kuo šnekama, nei tai, ar yra klausomasi. Nustatyta, kad beveik pusė ikimokyklinio amžiaus vaikų pasakymų yra egocentriški. Todėl J. Piaget išskyrė dvi kalbos grupes: egocentrinę ir socializuotą kalbą. Socializuota kalba apibūdinama kaip atliekanti bendravimo ir tarpusavio poveikio funkciją (Piaget 2002: 20). J. Piaget suformuluota egocentrizmo sąvoka daugeliui lingvistų tapo atspirties tašku analizuojant vaikų tarpusavio pokalbius².

Elinor O. Keenan, išanalizavusi dviejų 2,9 m. amžiaus vaikų tarpusavio pokalbius, nustatė, kad daugeliu atvejų tai, ką J. Piaget laikė egocentrinio kalbėjimu, yra socializuota kalba. Vaikai taiko įvairias kalbines priemones, kad įtraukų vienas kitą į dialogą. E. O. Keenan teigia, kad pakartojimai, ką J. Piaget laikė egocentrinės kalbos bruožu, rodo aukštą socializacijos lygį, nes pakartodamas savo pasakymus vaikas ragina klausytoją atsakyti, jei tai nebuvo padaryta, ir įsitraukti į pokalbį. Pasak jos, sau skirta kalba galima laikyti tik tam tikras kalbėjimo rūšis: pasakojimus, dainas ir garsų žaidimus. Nė viena iš šių kalbėjimo kategorijų nereikalauja klausytojo reakcijos. E. O. Keenan manymu, pokalbio dalyviai patys susikuria tam tikrus modelius ir taisykles, kurių vėliau yra laikomasi (Keenan 1974: 165).

Šiame straipsnyje gvildenami dviejų penkiamečių tarpusavio dialogai. Paprastai tokio amžiaus vaikai jau yra įsisavinę pagrindines kalbos ar kalbų, kuriomis su vaiku yra kalbama, formas bei struktūrą. Ketverių metų vaikai jau gali užduoti klausimus, duoti nurodymus, atpasakoti tikrus įvykius ir kurti istorijas (Lightbown, Spada 2004: 12). Tačiau komunikuojant iškyla ir tam tikrų sunkumų, pavyzdžiui, keičiantis kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis, kitaip tariant, nustatant žodžio perėmimo momentą (Garvey 1984, cit. iš Bryant 2009: 342). Tai ypač sunku, kai pokalbyje dalyvauja daugiau nei du dalyviai (Ervin-Tripp 1979, cit. iš Bryant 2009: 342). Plėtodami pokalbius ikimokyklinio amžiaus vaikai taiko paprastas strategijas, tokias kaip pakartojimai ar kito dalyvio pasakymo pataisymai (Pan, Snow 1999, cit. iš Bryant 2009: 342–343). Taigi aprašomame tyrime

² Plg. pragmatinė kompetencija vaikų tarpusavio pokalbiuose tirta E. O. Keenan (1974, 1977), E. O. Keenan, Klein (1975), C. Garvey (1977, 1984), A. Ninio, C. Snow (1996), J. Sidnell (2010), A. Ninio (2014) ir kt.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

siekta nustatyti, kokias kalbines ir nekalbines pokalbio strategijas tiriamieji taiko savo dialogams plėtoti. Tiriamąją medžiagą sudaro 5 val. 49 min. vaizdo įrašų, darytų vaikams bendraujant jiems natūralioje aplinkoje. Duomenys kaupti 2014 m. spalį–gruodį³. Tyrimui atlikti taikytas kokybinės pokalbio analizės metodas.

2. Teoriniai tyrimo pagrindai

2.1. Pokalbio strategijos: samprata ir funkcijos

Pokalbiai yra viena iš pagrindinių žmogaus kalbinių veiklų ir jie vyksta pagal tam tikras taisykles (Thornbury, Slade 2006: 1; Dimitracopoulou 1990: 18 ir kt.). Kaip teigia vienas žymiausių kalbos filosofų P. H. Grice'as (1957, 1975 cit. iš Hoff 2008: 105), esama dviejų esminių pokalbio principų: pirmasis – keistis kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis, antrasis – bendradarbiauti. Bendradarbiavimo principas pokalbyje reiškia keturių taisyklių – kiekybės, kokybės, relevancijos ir būdo paisymą. Jų nesilaikant gali kilti komunikacinių nesklaidumų (angl. *breakdown in the interaction*) arba jos gali būti pažeidžiamos mandagumo dėlei. Bendradarbiavimo ir mandagumo (Brown, Levinson 1978; Lakoff 1973, 1975; Leech 1983, cit. iš Hilbig 2010: 24–35) principai net ir visai nepažįstamiems žmonėms leidžia bendrauti per daug nemąstant, kaip tai reikėtų daryti. Pagal nerašytus sociokultūrinius susitarimus, kalbos vartotojai paprastai žino, ką, kada ir kiek galima kalbėti, kaip sulaukti savo eilės ir tinkamai perimti žodį, kada ir kaip perleisti jį pašnekovui, kada priimtina kalbėti dviese ar keliese ir pan. – kas pokalbyje apskritai yra derama, o kas ne. Bendraujant taikomos pokalbio strategijos – tai būdai, kuriais gauname galimybę kalbėti patys ir suteikiame arba nesuteikiame ją pašnekovams (Eckert, McComell-Ginet 2003: 109–110). Jos suprantamos kaip įvairūs veiklos principai, pagal kuriuos konkrečiam tikslui pasiekti pasirenkamos tam tikros priemonės (Tannen 2005: 41). Taigi galima apibendrintai teigti, kad pokalbio strategijos yra įvairios taisyklės, principai, būdai ir priemonės pokalbiams kurti.

Būdų pokalbiams plėtoti esama įvairių: tai dėmesingas klausymas, klausinėjimas, pritarimai, pertraukimai, prieštaravimai, juokavimai, pakartojimai, tylą ir kt. Įvairios kalbinės ir nekalbinės priemonės atlieka skirtingas funkcijas. Dažniausiai taikomos strategijos ir jų funkcijos toliau aptariamos išsamiau.

³ Plačiau apie tai – skyriuje „Tiriamoji medžiaga ir metodai“.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Vienas iš svarbiausių pokalbio bruožų – keitimasis kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis. Paprastai vienu metu kalba tik vienas asmuo, tačiau kartais dviejų ar daugiau pašnekovų kalbėjimas sutampa (angl. *overlap speech*). Teigiama, kad kalbėjimas vienu metu gali būti suprantamas ir kaip pokalbio parėmimo (angl. *supportive*) strategija, kuri ne pažeidžia pašnekovo teisę kalbėti, o veikiau skatina jį tai daryti (Tannen 1994 cit. iš Eckert, McComell-Ginet 2003: 111). Taikydami šią strategiją pokalbio dalyviai gali ir bendradarbiauti vienas su kitu, rodyti bendrą turimą nuomonę ar vertybes. Tačiau kalbėjimas drauge su pašnekovu siejamas ir su kita strategija – pertraukimu (angl. *interruption*). Kalbėjimas drauge su pašnekovu gali būti ir rungtyniavimo perimant žodį, noro dominuoti išraiška (Eckert, McComell-Ginet 2003: 112). Pertraukiant pasikeisti klausytojo ir kalbėtojo vaidmenimis bandoma pažeidžiant pokalbio taisykles – įsiterpiančiam netinkamam žodžiui perimti momentu (Zimmerman, West 1975, cit. iš Eckert, McComell-Ginet 2003: 111). Pašnekovas pertraukiamas, kai jo kalba nutraukiama nesulaukus ženklų, jog artėja žodžiui perimti tinkamas momentas, ir kai akivaizdu, kad žodis bus perimtas kalbėtojui dar nebaigus savo dialogo replikos (Sidnell 2010a: 56). Kitaip sakant, klausytojas pasiskiria tolesniu kalbėtoju nelaukdamas, kol bus galima pasikeisti klausytojo ir kalbėtojo vaidmenimis, taip demonstruodamas galią. Vadinas, pokalbio taisyklės, nurodančios, kad vienu metu kalba vienas pašnekovas, nepaisymas gali būti suprantamas kaip dvejopa strategija, atliekanti skirtingas funkcijas – bendradarbiavimo ir konkuravimo.

Kitas dažnas pokalbio konstravimo būdas – klausimai pašnekovui. Juos pateikiant nebūtinai norima gauti informacijos. Užduodami klausimą galime pasitikslinti, pakeisti temą, išreikšti pritarimą tam, kas sakoma, paskatinti pašnekovą tęsti ir pan. Paklausti – vienas iš geriausių būdų pradėti pokalbį ar jį tęsti. Žinoma, klausimų neturi būti daug, kad pašnekovas nepasijustų lyg kamantinėjamas, bet kalbėtojo užduotis – pateikti įdomių, įsilieti į pokalbį ar jį toliau rutulioti skatinančių klausimų, parodyti adresatui dėmesį, leisti pasijusti maloniai (Trenholm, Jensen 2004: 107; Tannen 2005: 82).

Dar viena pokalbio plėtojimo strategija – juokavimas. Juokaudami pašnekovai taip pat gali siekti dvejopų tikslų: juokaujant gali būti norima sukurti arba įtvirtinti aukštesnę savo statusą arba atvirkščiai – sustiprinti tarpusavio ryšius (Tannen 1990: 89–91). Juokas atskleidžia ir kuria dalyvių bendrumą bei lojalumą vienas kitam, juokavimas mažose grupelėse padeda sklandžiai bendrauti (Chapman 1983: 135). Tačiau juokauti galima ne tik pasakojant linksmas istorijas, bet ir

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

įžeidinėjant kitus asmenis: pajuokiamas asmuo pažeminamas, o tas, kuris pajuokia ir priverčia juoktis kitus pokalbio dalyvius, įgyja aukštesnį statusą (Tannen 1990: 139).

Dominavimą ir aukštesnį statusą pokalbyje galima įgauti ne tik juokaujant, bet ir tylint. Nereagavimas (ir po to einanti tylą) yra netiesioginis būdas išreikšti nepritarimą pašnekovui (Drew 2013: 140), jis gali būti pasitelkiamas siekiant nutraukti gvildenamą temą ir pasukti pokalbį kita linkme. Taigi tylą taip pat gali būti reikšminga priemone pokalbiui kontroliuoti.

Svarbu dar kartą pabrėžti, kad kalbinių strategijų taikymas ir jų poveikis labai priklauso nuo pokalbio situacijos. Kaip teigia Deborah Tannen (1993: 166), tos pačios strategijos skirtinguose kontekstuose gali būti taikomos skirtingiems, kartais netgi prieštaringsiems, tikslams pasiekti. Pavyzdžiui, paprastai su dominavimu ir galia siejamos pokalbio strategijos tam tikrame kontekste arba taikomos kito kalbėtojo gali turėti priešingą poveikį – sustiprinti komunikantų bendrumo jausmą, puoselėti glaudžius jų tarpusavio ryšius. Taigi situacijos, konteksto, dalyvių charakterio bruožai ir jų intencijos – labai svarbūs aspektai, nuo kurių priklauso interakcija.

2.2. Pokalbio strategijų taikymo pradžia vaikų kalboje

Taisykles, kurių laikydamiesi pokalbius kuria suaugę žmonės, turi įsisavinti ir vaikai. Deramai keistis kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis mokomasi komunikuojant su tėvais ar kitais suaugusiaisiais (Hoffman, Paris, Hall, Schell 1988: 180). Stebėdami aplinką, klausydami, kaip kalba aplinkiniai, maži vaikai ir patys bando užsiimti šia veikla taip, kaip sugeba: mimika, gestais, žodžiais ar žodžių kombinacijomis (Wells Lindfors 2008: 6). Vakarų kultūroje kūdikiai pokalbio partneriais yra laikomi jau nuo gimimo (Hoff 2008: 97): dar nekalbantys mažyliai yra įtraukiami į komunikacinius mainus (angl. *communicative exchanges*) ir mokosi suprasti, kas yra pokalbis ir kaip jame veikiama (Hoffman, Paris, Hall, Schell 1988: 164–165; Hoff 2008: 97). Tokia tėvų ar kitų suaugusiųjų ir dar nekalbančių vaikų interakcija, kai vaikai pokalbyje dalyvauja šypsodamiesi, gestikuliuodami ar tardami atskirus garsus, vadinama protopokalbiais.

Kaip teigiama vaikų raidos literatūroje (Žukauskienė 2012: 235), iš pradžių vaikas kalba tuo pat metu kaip ir pašnekovas. Tačiau maždaug nuo aštuonių mėnesių vaikas paprastai jau tyli, kol kalba kitas, po to čiauškėjimu atsako ir vėl klausosi. Taip tarsi bandoma taikyti mandagaus pokalbio taisykles, reikalaujančias kalbėti po vieną ir atsakyti, kai į tave kreipiamasi.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Antraisiais gyvenimo metais išauga tiek komunikacinių aktų dažnumas, tiek ir pokalbio relevancija (Hoff 2008: 6). Šiame amžiuje vaikai dar labiau domisi bendravimu, išsako daug intencijų ir joms išreikšti vartoja įvairių kalbinių formų. Anat Ninio (1995, cit. iš Hoff 2008: 102–104) tyrė vaikus, kurių amžius buvo nuo 10 iki 22 mėnesių, ir nustatė, kad per 30 minučių interakciją komunikacinių intencijų vidurkis tirtuoju amžiaus tarpsniu išaugo nuo 3 iki daugiau nei 30. Taip pat pastebėta, kad tyrimo pradžioje savo intencijoms reikšti vaikai naudojo tik vieną būdą, o būdami 22 mėnesių tas pačias intencijas reikė jau keletu būdų. Toks pokytis vertinamas kaip nauja vaikų komunikacinio elgesio forma, išryškėjanti vidutiniškai 16–18 mėnesių.

Trečiųjų metų pabaigoje vaikų gebėjimas dalyvauti pokalbiuose išauga, jų kalbose randasi pasakojimų apie praeities įvykius (Hoff 2008: 6). Manoma, kad tokio amžiaus vaikai jau geba savarankiškai palaikyti pokalbį (Thornbury, Slade 2006: 1). Kita vertus, kai kurių mokslininkų teigiama, kad trimečių gebėjimas savarankiškai palaikyti pokalbį dar gana ribotas (Dimitracopoulou 1990: 33).

Atlikus lietuvių vaikų komunikacinės kompetencijos tyrimus nustatyta, kad „jau nuo dvejų metų vaikai pradeda dalyvauti ‘tikrame’ pokalbyje“ (Savickienė 1997: 50). Lengviausiai ir greičiausiai vaikas išmoksta atkreipti pašnekovo dėmesį ir pradėti pokalbį, taip pat – tinkamai reaguoti į pašnekovo iniciatyvą užmegzti dialogą. Šiam tikslui pasiekti naudojamos įvairiomis kalbinėmis ir komunikacinėmis priemonėmis: komentuojama, kreipiamasi, nurodoma, klausinėjama, vartojami jaustukai, mandagumo frazės ir kt. (Balčiūnienė 2009: 143). Tyrimai (Balčiūnienė 2009: 143–144) atskleidė, kad gebėjimas laikytis temos ir ją plėtoti randasi taip pat anksti: jau 1 m. 8 mėn. vaiko kalboje gausu temai plėtoti skirtų pasakymų. Taikomos įvairios strategijos: plėtojami ankstesni paties vaiko pasakymai arba reaguojama į pašnekovo žodžius – klausiant, kartojant, išplečiant, reformuluojami tėvų pasakymus. Pokalbio pabaigos taisyklės įsisavinamos vėliau – nuo 2 m. 4 mėn. Kitas svarbus aspektas interakcijoje – komunikacinių nesklandumų sprendimas. Įgauti įgūdžių, reikalingų sprendžiant komunikacinius nesklandumus, vaikams sunku. Nors jie gana anksti suvokia, kad tam tikrais klausimais galima paprašyti pašnekovo pakartoti neišgirstą ar nesuprastą pasakymą, toks komunikacinių nesklandumų sprendimo būdas pradedamas taikyti tik trečiųjų metų pabaigoje. Pasak I. Savickienės (1997: 50), „dvejų–ketverių metų vaikai išmoksta numatyti pokalbio žlugimo priežastis, todėl atitinkamai elgiasi – pakartoja neaiškius savo pasakymus arba

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

patys klausia paaiškinimo. Tokio amžiaus vaikai gali patys susitvarkyti su viena ar kita kalbine situacija“.

2.3. Vaikų tarpusavio pokalbių bruožai

Vaikų pragmatinė kompetencija dar tik formuojasi, todėl jų pokalbiai skiriasi nuo suaugusiųjų. Toliau bendriausiais bruožais bus aptariama, kas būdinga vaikų diskursui, t. y. kokius vaikų tarpusavio kalbėjimo aspektus, diskurso kūrimo priemones, bendravimo modelius išskiria ir aprašo vaikų kalbos tyrėjai.

Vaikams kalbantis tarpusavyje išsakoma daug ir įvairių komentarų. E. O. Keenan skiria šiuos komentarų tipus:

- vykstančios veiklos apibūdinimas;
- veiklos, kuri tuojau įvyks, apibūdinimas;
- objektų būklės ar asmenų būsenos apibūdinimas;
- objektų vardijimas arba rodyimas į objektus (Keenan 1974: 165–166).

Vaikų pokalbiai dažnai vyksta jiems užsiimant kokia nors veikla, kuri yra bendras kontekstas pokalbiui rutuliotis, o tos veiklos komentavimas skatina bendrauti ir tęsti pokalbį. Kaip toliau teigia E. O. Keenan (1974: 166), vaiko ištartas komentaras reikalauja iš klausytojo patvirtinimo. Jei klausytojas kalbėtojo pasakymą suprato kaip komentarą ir atitinkamai į jį atsakė, komunikaciniai mainai įvyko sėkmingai. Tačiau kartais pokalbio situaciją nulemia tai, kad į komentarus nėra tinkamai reaguojama: pavyzdžiui, po komentaro kitomis dialogo replikomis keičiama tema ir prie išsakytos minties nebegrįžtama, o pradedama nauja tema. Jei kalbėtojas vaikas visgi tikisi ir nori, kad į jo komentarą pašnekovas sureaguotų, jis savo pasakymą gali kartoti net keletą kartų tol, kol sulaukia dėmesio. Komentarai gali būti patvirtinami keletu būdų:

- teigiamąja dalelyte (*taip, aha* ir pan.);
- neigiamąja dalelyte (*ne, nea* ir pan.);
- jaustuku (*o, oho, geras* ir pan.);
- nesuteikiančiu papildomos informacijos teiginiu;
- suteikiančiu papildomos informacijos teiginiu (Keenan 1974: 167–168).

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Tai, kad vaikai laukia savo komentarų patvirtinimo iš pašnekovų, rodo jų pastangas įtraukti kitą į komunikacinius mainus ir kurti dialogą, o ne atskirus monologus. Kaip ir suaugusiesiems, vaikams svarbu pokalbyje bendradarbiauti, todėl ir iš partnerio tikimasi jo indėlio. Reaguoti į išgirstą komentarą galima jam pritariant, paprieštaraujant arba pateikiant naujos informacijos, skatinančios pokalbį pasukti kita linkme.

Yra pastebėta, kad vaikai dažnai kartoja savo pašnekovų pasakymus. Suaugusiųjų diskurse pakartojimai suprantami kaip tokia strategija, kuria siekiama pasitikslinti, empatiškai pritarti, solidarizuotis, parodyti, kad pasakymas suprastas ir pan. (Clark 2009: 298). Ilgą laiką vaikų atkartojami suaugusiųjų pasakymai buvo suprantami kaip pamėgdžiojimai (angl. *imitations*) (Clark 2009: 296) ir laikyti specifiniu vaikų, kaip dar nepatyrusių komunikantų, kalbos bruožu (Keenan 1977: 132). Taigi pakartojimai suaugusiųjų pokalbiuose laikyti strategija, o vaikų kalboje buvo suprantami kaip atkartojimai neturint komunikacinio tikslo. Tačiau E. O. Keenan teigimu, visos pakartojimų funkcijos, išskiriamos stebint suaugusiųjų bendravimą, su nedidelėmis išimtimis taikomos ir vaikų pokalbiuose. Pavyzdžiui, pritarimo raiška:

A. *Tai baisu.*

B. *Baisu.* (Keenan 1977: 132).

Analizuodamas keturmečių interakciją, Jackas Sidnellis (2010b: 108–122) išvelgė dar vieną pakartojimų tipą vaikų kalboje. Norėdami pasitikslinti prieš tai išgirstą pasakymą, vaikai jį pakartoja klausimo forma (angl. *questioning repeat*). Kadangi pasakymo pakartojimai klausimo forma atlieka ir kitas funkcijas, juos galima skirti į tris grupes:

- kai kartojama siekiant pasitikslinti blogai išgirstą pasakymą;
- kai siekiama pabrėžti netinkamai pavartotą ar ištartą žodį;
- kai norima užginčyti pašnekovo teiginį.

Klausiamieji pakartojimai yra nevienodos formos: pakartojamas gali būti visas pasakymas arba tik jo dalis. Mokslininkas teigia, kad į klausiamąjį pakartojimą gali įsiterpti juokas, t. y. pasakymas gali būti ištariamas juokiantis. Klausiamasis pakartojimas susilieja (angl. *converge*) su juoku, kai kyla tam tikras komunikacinis nesklandumas ir tuomet tokiu pasakymu siekiama užbaigti arba pakeisti pokalbio temą.

Kai kurių mokslininkų teigiama, kad pakartojimai vaikų dialoguose atlieka ir daugiau funkcijų nei suaugusiųjų kalboje. Greičiausiai vaikai pašnekovo pasakymus kartais kartoja ir siekdami reguliuoti

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

vienas kitą. Kai vieno pašnekovo pasakymas yra pakartojamas kito, pakartotoji informacija dažnai tampa naujo pasakymo tema (Keenan 1977: 136). Kai vienam komunikantui pakartojus ankstesnį kito pasakymą, jis toliau yra plėtojamas, galima teigti, kad tokiu atveju pakartojimai taikomi ir kaip priemonė pokalbio eigai kontroliuoti.

Pokalbiai palaikomi ir taikant klausinėjimo strategiją. Klausimų funkcijos taip pat yra gana įvairios – ne tik gauti informaciją:

- netiesiogiai paprašyti ką nors veikti arba ką nors duoti;
- gauti sutikimą;
- pasitikslinti;
- retoriškai paklausti;
- išsiaiškinti pašnekovo žinias;
- palaikyti pokalbį;
- kurti bendrą pokalbio kontekstą (Grosse, Tomasello 2012: 192).

Klausinama gali būti ir bandant kontroliuoti pokalbį. Klausinėjant gali būti bandoma atkreipti pašnekovo dėmesį ir susigrąžinti jį į pokalbį: jeigu vienas iš vaikų nebedalyvauja dialoge ir nebesidomi pašnekovu, kitas gali užduoti klausimą ir taip paakinti jį kalbėtis toliau – pašnekovas bus priverstas nutraukti savo kuriamą monologą ar atliekamą veiklą ir atsakyti į pateiktą klausimą (Keenan 1974: 173).

3. Tyrimo metodai ir empirija

3.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimui įrašyti dviejų penkiamečių – Vinco ir Vakarės⁴ pokalbiai. Vaikų amžiaus skirtumas labai nedidelis – penkios dienos. Abu bendrauja nuo gimimo, tyrimo metu lankė tą pačią darželio grupę, dažnai susitikdavo ir savaitgaliais, taigi bendrauti jiems buvo labai įprasta ir natūralu. Tiriamųjų tėvai taip pat gerai pažįstami, dažnai bendrauja ne tik laisvalaikiu, bet ir darbo reikalais.

⁴ Pradedant įrašinėti medžiagą tiriamųjų amžius buvo 4 m. 11 mėn., baigiant – 5 m. 1 mėn.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Vincas ir Vakarė yra vienakalbiai, jų gimtoji kalba – lietuvių, tačiau tyrimo metu abu lankė anglų kalbos pamokėles darželyje. Abiejų tiriamųjų namuose dažniausiai vartojama bendrinė lietuvių kalba, todėl ir tiriamieji beveik visada kalba ja⁵.

Abiejų vaikų tėvai yra įgiję aukštąjį išsilavinimą. Šeimose stengiamasi kurti palankią aplinką tiriamųjų kalbos raidai: daug skaitoma, dalyvaujama neformaliojo ugdymo veikloje, per kurią skatinama tiek verbalinė, tiek neverbalinė raiška, vaikai įtraukiami į pokalbius su suaugusiais, jiems perteikiamos bendravimo taisyklės, mandagaus kalbėjimo normos, skatinama argumentuotai reikšti savo nuomonę. Vakarė yra vyriausias vaikas šeimoje, turi 2,5 m. jaunesnį brolių. Vincas yra jauniausias, turi 4 m. vyresnę seserį.

Kadangi abiejų vaikų tiek socialinė, tiek kalbinė aplinka yra labai panaši, manytina, kad komunikacinė jų kompetencija yra vienoda, t. y. abiejų tiriamųjų kalbinė, pragmatinė, sociolingvistinė kompetencijos leidžia jiems lygiavertiškai bendrauti, pasitelkti kalbines ir nekalbines priemones, taikyti įvairias pokalbio strategijas savo tikslams pasiekti.

3.2. Tiriamoji medžiaga ir metodai

Duomenys rinkti tiriamųjų namuose. Vaikų kalba ir elgesys buvo įrašinėjami⁶ apytiksliai du mėnesius. Per tą laikotarpį įvyko 4 vaikų susitikimai – 2 berniuko ir 2 mergaitės namuose. Tiriamosios vaizdo medžiagos trukmė – 5 val. 49 min. Berniuko namuose įrašyta 2 val. 23 min., mergaitės namuose – 3 val. 26 min. Vaikai buvo filmuojami žaidžiantys ir bendraujantys savo kambariuose. Nei susitikimų trukmė, nei veikla nebuvo ribojama, t. y. vaikai patys pasirinkdavo, ką tuo metu veiks ir kiek ilgai bus drauge.

Kaip paaiškėjo peržiūrėjus surinktą medžiagą, dažniausiai vaikai žaisdavo su kambariame esančiais žaislais. Įrašinėjimo vieta – vaikų kambariai – lėmė, kad jie labai dažnai stengdavosi vienas kitą sudominti užsiimti viena ar kita veikla arba žaisti su tais žaislais, kurie jiems tuo metu atrodė įdomūs ir patrauklūs. Kadangi buvo filmuojama natūrali vaikų interakcija, o ne iš anksto suplanuota

⁵ Kalbėti ne bendrine lietuvių kalbos atmaina vaikai pradeda tada, kai daugiau laiko praleidžia su seneliais, kalbančiais tarmiškai. Tačiau tokie atvejai gana reti.

⁶ Tiriamieji buvo filmuojami kompiuteryje įmontuota vaizdo kamera. Kompiuteris būdavo pastatomas vaikų kambariame. Įrašinėjant patalpoje vaikai būdavo vieni. Apie filmavimą Vincas ir Vakarė specialiai nebuvo informuoti, bet matydavo neįprastoje vietoje stovintį kompiuterį, įjungiamą ar išjungiamą vaizdo kamerą. Kadangi vaikai elgėsi ir bendravo natūraliai ir įprastai, tikėtina, kad filmavimas įtakos jų interakcijai neturėjo. Įrašinėti vaikus gautas jų tėvų sutikimas.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

veikla, tiriamieji dėl įvairių priežasčių trumpam išeidavo iš kambario patys arba pasikviesdavo suaugusiuosius prašydami kokios nors pagalbos, pavyzdžiui, paduoti atsigerti. Tie epizodai, kai vaikai bendrauja ne tarpusavyje, o su kitais asmenimis, į tyrimo medžiagą neįtraukti. Taip pat atsisakyta tų įrašų dalių, kuriose tiriamieji buvo išėję iš kambario.

Transkribuojant tekstas buvo skaidomas ne į sakinius (kaip rašytinėje kalboje), o į pasakymus – šnekos atkarpas, prasidedančias kalbėtoju pradėjus kalbėti ir trunkančias iki pauzės arba kito kalbėtojo įsiterpimo (Kamandulytė, Savickienė 2008). Surinkti sakytinės kalbos duomenys transkribuoti remiantis Gail Jefferson (2004) transkribavimo sistema. Ši sistema leidžia fiksuoti ne tik kalbinę, bet ir ekstralingvistinę informaciją: gestus, veiksmus, juoką, kylančią ar krintančią intonaciją, greitesnę ar lėtesnę, tylesnę ar garsesnę kalbėjimą ir pan. Siūlomas labai platus transkripcijos ženklų spektras, tačiau šiame tyrime buvo naudojami tik tie simboliai, kuriais žymimi teksto (tiriamosios medžiagos) požymiai yra svarbūs siekiant išsikelti tyrimo tikslo. Pavyzdžiui, pauzių ilgumas nėra matuojamas ir užrašomas sekundėmis (2.8) – žymimas tik apytikslis pauzių ilgumas skiriant mikropauzę (.) dialogo replikose ir pauzes () tarp replikų. Mikropauze laikoma „girdimas tylėjimas, ilgesnis nei dvi dešimtosios sekundės“ (Hepburn, Bolden 2013: 61). Tiriamoji medžiaga transkribuota ir analizuota kompiuterine programa *Transana*⁷, kuri specialiai pritaikyta pasirinktai transkribavimo sistemai.

3.3. Tipiškos pokalbio plėtojimo strategijos

Atlikus medžiagos analizę, sudarytas dažniausių vaikų pokalbiuose taikytų plėtojimo strategijų sąvadas (žr. 1 lentelę).

Pokalbio strategija		Pokalbio strategijos funkcija
Komentavimas	Komentaras	Paskelbti pokalbio temą, potemę.
	Komentaro patvirtinimas	Pritarti pašnekovui ir paskatinti plėtoti temą; paprieštarauti, pasiūlyti naują pokalbio temą.
Klausinėjimas		Sužinoti, pasitikslinti informaciją; pasiūlyti temą arba ją keisti; atkreipti pašnekovo dėmesį ir įtraukti į pokalbį; paskatinti pritarti kalbėtoju.
Pakartojimas		Išreikšti solidarumą su pašnekovu, pritarti; patvirtinti

⁷ Ši programa sukurta 2005 m. Viskonsino švietimo tyrimų centre, Viskonsino-Madisono universitete. *Transana* skirta atlikti kokybinius tyrimus analizuojant tiek garso, tiek vaizdo medžiagą. Naudojantis programa galima atlikti transkripcija parentą analizę – taip pat ir pokalbio analizę.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

	komentarą arba paskatinti į jį atsakyti; pasitikslinti informaciją.
Pertraukimas	Paprieštarauti pašnekovui, pademonstruoti galią.
Juokavimas ir juokas	Palaikyti pokalbį ir sustiprinti tarpusavio ryšius; sudominti pašnekovą ir paskatinti išitraukti; pritarti pašnekovui; pateisinti savo pasakymą.
Tyla	Išreikšti nepritarimą pašnekovui, pademonstruoti galią.
Gestai ir kita kūno kalba	Paskatinti išitraukti į pokalbį; kontroliuoti jį; juokauti.
Žvilgsnis	Paskatinti pašnekovą kalbėti.

1 lentelė. Vaikų tarpusavio pokalbių plėtojimo strategijos

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, vaikų pokalbiuose taikomos įvairios plėtojimo strategijos. Vaikai dažniausiai taiko komentavimo ir klausinėjimo strategijas. Komentuodami tai, ką veikia, ką mato, kaip jaučiasi, jie siūlo temas ir jas rutulioja. Užduodant klausimą pašnekovui gali būti siekiama skirtingų tikslų: pasiūlyti temą ar bandyti ją pakeisti, paskatinti pašnekovą išitraukti į bendravimą ar išgauti jo pritarimą tam, kas buvo pasakyta. Pakartodami pašnekovo pasakymus vaikai išreiškia solidarumą, norą bendradarbiauti pokalbyje. Pastebėta, kad viena pokalbio strategija gali būti keičiama kita, jei komunikacinis tikslas nebuvo pasiektas: pavyzdžiui, siekiant įtraukti pašnekovą į pokalbį iš pradžių komentuojama, vėliau pereinama prie klausinėjimo, juokaujama, pasitelkiama neverbalika. Neverbaliniai elementai vaikų pokalbiuose, kaip ir žmonių komunikacijoje apskritai, atlieka svarbų vaidmenį ir dažniausiai jie derinami su kalbinėmis strategijomis. Tačiau dėl ribotos straipsnio apimties neverbaliniai pokalbio elementai šiame straipsnyje atskirai nebus aptariami. Užfiksuotos plėtojimo strategijos toliau aptariamos išsamiau.

3.3.1. Komentavimo strategija

Išanalizavus sukauptą medžiagą pasitvirtino, kad komentavimas ir komentarų patvirtinimai yra viena iš dažniausiai vaikų pokalbiuose taikomų strategijų. Užfiksuoti 56 įvairių tipų komentarai: pokalbio situacijos, atliekamos veiklos, daiktų būklės, vaikų būsenos. Jais atkreipiamas pašnekovo dėmesys, paskelbiama nauja arba plėtojama ankstesnė tema. Reaguodamas į išsakytą komentarą kitas dalyvis gali pritarti pašnekovui ir taip prisidėti prie pokalbio temos tętos arba atvirkščiai – paprieštarauti ir parodyti, kad pokalbio tema jam neįdomi; jis gali pasiūlyti naują temą, jei patvirtindamas pašnekovo komentarą pateikia papildomos informacijos, galinčios tapti nauju posūkiu.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Tą faktą, kad įvairūs komentarai sudaro nemažą dalį tirtųjų vaikų pokalbių, lėmė ir fizinė aplinka, kurioje daryti įrašai. Apsupti įvairių jiems svarbių daiktų (žaislų, knygų ir pan.) vaikai stengėsi apie juos kuo daugiau papasakoti vienas kitam ir vienas kitą sudominti. 1 pavyzdyje pateikta dialogo, vykstančio vaikams ką tik susitikus, ištrauka, kai mergaitė⁸ aprodo savo kambarį berniukui⁹ ir pasakoja apie knygas:

- (1) ((varto knygele))
- 1 M: Žėk. ((rodo pirštu į knygele))
- 2 B: °Mh°
- 3 o kokie.
- 4 M: Dar kur labai gražūs ((ištraukia naujas knygeles))
- 5 šita kainavo dešimt litų
- 6 ir šita dešimt litų.
- 7 B: Tai lygiai (.) gelas.
- 8 M: Žėk kaip mama moka piešti ↑ ponius vienodus ((atverčia nuspalvintą iliustraciją))
- 9 šitas yra va šitas o šitas yra šitas ((rodo pirštu))
- 10 čia yra () (.) šitas yra princesė Kadancė ((rodo pirštu))
- 11 B: °Mh°
- 12 ((atsistoja)) man žiauliai šitą skau-
- 13 skauda šoną
- 14 [a:h
- 15 M: [Nuspaudė turbūt kelnės ania, (10.05,K,1)]¹⁰

Šiame epizode mergaitė stengiasi kuo daugiau papasakoti apie jai svarbius dalykus, o berniukas klausosi ir reaguoja. Taip visą pateiktą pokalbio ištrauką sudaro dialogo replikų poros – komentarai ir komentarų patvirtinimai. Iš pradžių mergaitė komentuoja knygele, kurią rodo savo pašnekovui (1, 4, 5, 6, 8, 9 ir 10 eilutės), o šis tuos komentarus patvirtina (2, 3, 7, 11 eilutės). Vėliau savo savijautą pakomentuoja berniukas (11, 12, 13, 14 eilutės), o jo komentarą patvirtina 15 eilutėje matomas pasakymas *Nuspaudė turbūt kelnės ania*. Duomenys rodo, kad įvairūs komentarai (kalbėtojo pasakymai) ir komentarų patvirtinimas (klausojo reakcija) išties yra svarbūs elementai kuriant vaikų tarpusavio pokalbius.

⁸ Šiame ir kituose pavyzdžiuose „mergaitė“ trumpinama „M“.

⁹ Šiame ir kituose pavyzdžiuose „berniukas“ trumpinama „B“.

¹⁰ Prie pavyzdžių esančią santrumpą, pavyzdžiui, *10.05,K,1*, skaityti taip: pokalbio įrašymo data, strategijos santrumpa, pavyzdžio numeris.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Išryškėjo keletas mokslinėje literatūroje žinomų komentarų tipų. Kalbėdamiesi vaikai dažnai komentuoja tai, kas tuo metu vyksta, ką jie daro ar ketina daryti, pavyzdžiui, *Bet žinok ((pasisuka į lovą)) AŠ EINU ČIA (.) einu į namus (.) čia bus mūsų namai*. Tokių komentarų tikslas – bendros veiklos su pašnekovu tąsa ar bandymai įtraukti į pokalbį arba bendrą veiklą kitą. Ši komentarų grupė gautoje medžiagoje gausiausia.

Kitas komentarų tipas – objektų būklės ar asmenų būsenos apibūdinimas. Pavyzdžiui, *Man jau ka:lšta čia / man jau žiauliai kalšta čia*. Vaikų pokalbiai sukasi apie tai, kas yra „čia ir dabar“, todėl kalbama apie tai, kas šalia, komentuojama aplinka. Be to, aptariama ir pačių vaikų fizinė ar emocinė būklė (per šilta, skauda, vaikas alkanas, neišsimiegojęs, pavargęs, jam kas nors atsibodo, nebepatinka ir pan.). Kaip rodo įrašyti epizodai, vaikai linkę išplėtoti teiginius, kuriais komentuojama jų būklė, ir kalbėtis apie tai, kaip tuo metu jaučiasi.

Dar viena komentarų grupė susijusi su tuo, kad komentuojama vardijant tam tikrus objektus ir rodant į juos. Tokie komentarai būdingi situacijoms, kai vienas iš vaikų supažindina kitą su turimais žaislais, knygomis ar kitais asmeniniais daiktais. Tuomet pašnekovui rodomi daiktai ir pasakojama apie juos:

- (2) B: [Aha]
a-aš tokį tului:
tokį tului (.) il tokį šitus tliš tului o šitų netului.
 M: *Aš tokį turiu. (10.05,K,4)*

Šiame pavyzdyje matyti, kaip vienas iš vaikų dėlioja žaislines figūrėles ir vardija, kurias turi, o kurių neturi namuose. Figūrėlių įvardijimui vartojami įvardžiai *toks* ir *šitas*. Kiti tokio tipo komentarai, kai kas nors įvardijama ar parodoma, taip pat reiškiami jau minėtais įvardžiais beirieveksmiu *čia*, pavyzdžiui, *šitas yra va šitas o šitas yra šitas / čia yra () (.) šitas yra princesė Kadancė*.

3.3.2. Komentarų patvirtinimas: pritarimas ir prieštaravimas pašnekovui

Su komentavimu glaudžiai susijęs pasakyto komentaro patvirtinimas, nes, kaip matyti ir iš sukauptos medžiagos, jie sudaro dialogo replikų poras. Į kalbėtojo komentarą klausytojas reaguoja įvairiai. Pašnekovui gali būti pritariama teigiamosiomis dalelytėmis „taip“ (*Tai:p (.) turim*), *aha*, *mh*,rieveksmiai „gerai“, „puiku“, jaustukais „o“ (*o kokie*), „oho“ (*oho kokios*), „geras“ (*Tai lygiai (.) gelas*), „vau“. Be to, palanki reakcija į pašnekovo pasakymą gali būti išreiškiama ir

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

teiginiu, t. y. pritardamas tam, kas buvo pašnekovo pasakyta, vaikas išplečia jo pasakymą pridėdamas papildomos informacijos:

(3) B: *Palodysiu kokių puponautų (.) va čia jūs tulit. ((eina prie žaislų))*

M: *Tai:p (.) turim ((atsistoja ir nueina kartu su pašnekovu))
angrybirdsų mes labai [daug] turim. (10.05,K,4)*

3 pavyzdyje berniukas pareiškia, kad nori parodyti, kokių dar žaislų mergaitė turi. Į tai mergaitė atsako pritariamai ir drauge dar išplečia draugo pasakymą. Patvirtindama pašnekovo komentarą mergaitė parodo, kad jai priimtina siūloma veikla, ir dar prideda turinti ne tik puponautų, bet ir kitų žaislinių figūrėlių. Epizode matyti, kad berniuko komentaras patvirtinamas ne tik žodžiu, bet ir veiksmu – mergaitė ir pati padeda atlikti berniuko norimą veiksmą.

Patvirtinti komentarą galima teiginiu, kuriuo pateikiama ir naujos, su aptariama tema susijusios, informacijos:

(4) *((Apžiūrinėja žaislus))*

B: *Įsidulsiu
AUČ (.) žiauliai skauda
°au°.*

M: *Nebėga kraujas. (12.06,K,1)*

Šioje dialogo ištraukoje berniukas laiko rankose žaislą ir sumano pabandyti jį „įsidurti į pirštą“. Kadangi įsiduria ne iš tikrųjų, o tik imituoja tokį veiksmą, mergaitė pasako, kad kraujas nebėga ir nieko blogo neatsitiko. Tokia mergaitės reakcija paskatina berniuką šios temos nebeplėtoti ir pereiti prie kitos veiklos. Taigi nors jo komentaras buvo patvirtintas, tačiau pateikta nauja su juo susijusi informacija paveikia tolesnę pokalbio eigą – mergaitės pasakymas *Nebėga kraujas* tarsi parodo, kad tema baigta ir toliau jos tęsti neverta.

Antra komentarų patvirtinimų grupė yra susijusi su prieštaravimu. Reaguodamas į tai, kas buvo pasakyta, pašnekovas nebūtinai visada sutinka su pašnekovu. Tipiška prieštaravimo pašnekovo propozicijai raiška – neiginys arba neigiamoji dalelytė:

(5) *((Geria arbatą))*

M: *Medus sveika.*

B: *NESVEIKIA:
niam niam (.) kap kap kap? ((patraukia medų)) (11.29,K,2)*

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Čia išgirdęs mergaitės pasakymą, jog medus yra sveikas, berniukas nusprendžia paprieštarauti ir draugės teiginį užginčija – tai, ką ji pasakė, paneigia. Be to, siekdamas sustiprinti savo poziciją, žodį *NESVEIKIA*: vaikas ištaria labai garsiai, nors tolimesni žodžiai *niam niam* (.) *kap kap kap?* ištariamai įprastai.

Kaip paaiškėjo iš atliktos analizės, klausytojas beveik visada žodžiu atsako į kalbėtojo komentarą. Jei į komentarą nereaguojama, kalbėtojas paprastai savo pasakymą kartoja¹¹ tol, kol jis galiausiai patvirtinamas. Tačiau būta ir tokių situacijų, kai vaikai kai kuriuos savo pasakymus skiria ne pašnekovui, bet sau, t. y. žaisdami kalbasi su savimi ar su savo žaislais. Tokiu atveju kalbėtojas nesitiki, kad į jo pasakymus kaip nors bus atsakyta. Girdėdamas tai, ką kalba draugas, nors ir šnekama ne su juo, kitas vaikas į girdimus žodžius gali reaguoti įsiterpdamas, jei tai, ką girdi, jam nėra priimtina. Kitaip sakant, komentaras, kuris yra skirtas žaislams, patvirtinamas vaiko, esančio šalia ir girdinčio, kas yra sakoma kitiems „pašnekovams“. Tokios kalbinės situacijos modelis pateikiamas 6 pavyzdyje:

- (6) ((*Žaidžia su žaislais*))
M: ((*Atsineša naujus žaislus, garsiai kalbasi su jais*)) () *deimantukė aš grįžtu namuo,*
B: <*Čia ne tavo namai*> ((*paima žaislą iš mergaitės*)) [()]
M: [Mano]
ČIA ŽAIDŽIAM ((*rodo gestu*)) *KAD ČIA JOS >NAMAI:*<
žaidžiam kad čia jos ((*tiesia ranką į žaislą*)) *namai*
PRAŠAU (.) *na Vinca:i, (12.06,K,8)*

Kaip matyti, berniukas čia patvirtina mergaitės garsiai sau arba kitiems žaislams išsakytą komentarą, kad žaislas, vienas iš ponių, grįžta namo, ir taip nutraukia mergaitės pradėtą monologą. Jis tai padaro ir veiksmu – paimdamas iš jos žaislą. Kadangi mergaitė jaučiasi nepatenkinta, kad iš jos buvo atimtas ponis ir sutrukdytas pradėtas žaidimas, ji prašo berniuko žaislą grąžinti. Pradėjusi kalbėti su savimi ir žaisti viena, toliau mergaitė yra priversta vėl bendrauti su draugu. Matyti, kad reaguodami į ne jiems skirtą komentarą, įsiterpdami vaikai iš monologinio kalbėjimo¹² gali susigrąžinti kitą pokalbio dalyvį į abiem priimtina dialogą.

¹¹ Pasakymų pakartojimai aptariamai skyriuje „Pakartojimo strategija“.

¹² Vienas iš vaikų kalbai būdingų bruožų – vidinės kalbos (angl. *private speech*) vartojimas. Tai yra garsiai, taip, kad ją girdi ir kiti šalia esantys žmonės, išreikšta kalbėjimosi su savimi forma. Sau skirtos kalbos funkcijas be J. Piaget tyrinėjo baltarusių psichologas L. Vygotskis. Pasak jo, vidinė kalba – tai kalba, tapusi minčių formulavimo priemone.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Apibendrinant galima teigti, kad įvairių tipų komentarai yra dažna kalbinė priemonė vaikų dialoguose ir atlieka pokalbio palaikymo funkciją. Taikant šią strategiją lengva plėtoti jau pradėtą pokalbio temą arba pasiūlyti naują. Tiek vienu, tiek kitu atveju abu pokalbio dalyviai turi vienodas galimybes kontroliuoti pokalbį. Kuriami lygiaverčiai pokalbio dalyvių santykiai, nes paskelbto komentaro patvirtinimas suteikia galimybę arba pritarti pašnekovui ir taip pasiūlyti toliau plėtoti pokalbį, arba paprieštarauti ir šneką pasukti kita linkme.

3.3.3. Klausinėjimo strategija

Atlikus analizę nustatyta, kad klausinėdami vienas kito vaikai daugiausia formulavo tikrinamuosius klausimus. Iš viso tirtuose dialoguose tikrinamųjų klausimų užfiksuota 273. Iš jų nemažą dalį – 76 pasakymus – sudaro klausiamieji pasakymai su dalelytėmis sakinio pabaigoje (angl. *tag questions*). Greta tikrinamųjų klausimų mažesnė yra klausiamųjų pasakymų grupė – specialiojo / konkrečiojo klausimo pasakymai, kurių rasta 221. Užfiksuota ir 14 retorinių klausimų.

Tikrinamųjų klausimų grupėje pasakymai su klausiamosiomis dalelytėmis ir pasakymai be jų pasiskirstė daugmaž vienodai. Didžiausią dalį išraiškų su klausiamosiomis dalelytėmis sudaro pasakymai su klausiamosiomis dalelytėmis pasakymo pabaigoje, pavyzdžiui, *Jie turės gulėti lovoje (.) ania?* Tik nedaugelis pasakymų pradedami klausiamosiomis ir abejojamomis dalelytėmis *gal* ir *ar*, pavyzdžiui, *Gal nuėmam?*, *Ar yra?* ir pan. Tikrinamieji klausimai vaikų pokalbiuose daugiausia skirti patikslinti informaciją, sužinoti pašnekovo nuomonę.

Užduodami specialiuosius / konkrečiuosius klausimus vaikai dažniausiai nori sužinoti ką nors susijusio su atliekama veikla. Formuluojami įvairūs šio tipo, pavyzdžiui: *O kas čia? Kam šitas? Ką tada dalyt? Kaip įtraukti į vidų Vincai? Koks laiškas? O kur? Kiek ji jau sveria? Kada josim į namo? Kodėl?*

Tačiau klausinėjimo strategija pokalbyje taikoma ir siekiant kontroliuoti pašnekovo elgesį, o tuo pačiu – pokalbio eigą, nes vaikų pokalbių temos beveik visais atvejais sutapo su tuo, kuo kalbėdamiesi jie užsiimdavo. Užduodamas klausimas yra patogi ir priimtina priemonė pašnekovo

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

dėmesiui atkreipti, sudominti kokia veikla (pavyzdžiui, *Žaidžiam namais?*) arba – pačiam įsitraukti į draugo žaidimą. Užduodant klausimą, o ne pateikiant tiesioginį nurodymą, išvengiama įsakmumo, puoselėjamas draugiškumas. Toks būdas įtraukti kitą vaiką į pokalbį ir bendrą veiklą dialoguose pasitaikė gana dažnai.

Klausimas pašnekovui gali būti pateikiamas ir siekiant pakeisti pokalbio temą:

(7) ((B: *Žaidžia su žaislais*))

((M: *Vaikščioja po kambarį*))

M: *Ar neverkė mano mažyliai ką?*

B: *Neverkė.*

M: ((*Pasiima knygą*)) *Aš paskaitysiu kaip juos auklėti.*

B: ((*Pažiūri į pašnekovą ir toliau žaidžia su savo žaislais*))

M: Čia >rašo<
bet aš žinau ponių vardus,

B: *Žinau (.) °ir aš°.* ((*toliau žaidžia su žaislais*))

()

M: ((*Pažiūri į pašnekovą*)) *Aš žinai turiu kokį ↑ kompaktą*

<*trolių mumių apie saulės užtemimą*> ((*atsistoja, rodo gestus*)) (.) *kaip ragana užburia*

(.) *a su savo*

a ((rodo gestus))

a šluota (.) kad a

prieš užtemimą (.) a ateitų juoda saulė bent (.) ji sakė kad prarytų ((prieina arčiau pašnekovo)) bent (.) neprarijo ir ragana suskubėjo namo

tai ↓ va

tu tokį turi kompaktą?

B: *Ne.*

M: °*Aš turiu*°.

B: *Oi (.) aš il tului*

jie kažkul kitul jau. (10.05, KL, 28)

Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad iš pradžių mergaitė klausia, ar neverkė jos žaisliukai. Taigi ji pasiūlo pokalbio temą – ponių mažyliai. Berniukui trumpai atsakius, mergaitė pasiūlytą temą plėtoja toliau. Draugas reaguoja tik žvilgsniu – pažiūri į mergaitės skaitomą knygą, tačiau nieko nesako ir toliau užsiima savo reikalais. Mergaitė pasakoja toliau, tačiau jos norimas pašnekovas į

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

dialogą įsitraukia vangiai, o galiausiai visai nebekalba – tik žaidžia su savo žaislais. Pamačiusi, kad berniukui ponių tema neįdomi, mergaitė pasiūlo naują – Trolių Mumių filmukas. Tai ji padaro pašnekovui užduodama klausimą *Aš žinau turiu kokį kompaktą*. Čia pati į savo pateiktą klausimą pati ir atsako, kad apie Trolius Mumių. Mergaitės pastangas pakeisti pokalbio temą ir taip sudominti pašnekovą rodo ir neverbalinė jos kalba: daug gestikuliuojama, stengiamasi išlaikyti nedidelį fizinį atstumą nuo pašnekovo. Ilgą pasakojimą reziumuoja pasakymu *tai va* ir tada pateikia kitą klausimą: *tu turi tokį kompaktą?* Berniukas atsako ir vėliau abu pašnekovai tęsia mergaitės pasiūlytą naują temą. Taigi mergaitės taikyta strategija pasiteisino, komunikacinis jos tikslas buvo pasiektas.

Dar viena klausimų kategorija – tikrinamojo tipo klausimai su klausiamosiomis dalelytėmis pasakymo pabaigoje. Kaip teigiama mokslinėje literatūroje (Balčiūnienė, Simonavičienė 2009), „tokie klausiamieji pasakymai turi labai ryškų teigimo atspalvį, o klausimo intonacija ir klausiamieji žodeliai, prišlieti pabaigoje, tuos teiginius padaro ne tokius kategoriškus“. Tirtų vaikų kalboje aptariamo tipo klausimai sudaro nemažą dalį visų tikrinamųjų klausimų. Tai rodo, kad išsakydami propoziciją ir norėdami išvengti pašnekovo prieštaravimo, vaikai pasakymų pabaigoje prideda klausiamąją dalelytę, kuria sumažinamas teiginio kategoriškumas ir tikimasi pritarimo:

(8) *((Ieško žaislų dėžėje))*

M: *O: (.) ponių lova*

B: *O man leikia lovos ((ištiesia ranką))
nu gelai tau.*

M: *Nes cia as gimdysiu vaikus būsiu arkliukas ir (.) jie turės gulėti (.) ↑lo:voje (.) ania?
(10.05, KL, 13)*

Šiame epizode abu vaikai nori to paties žaislo – ponio lovos. Nors berniukas ir sutinka ją atiduoti, mergaitė vis tiek paaiškina, kodėl to žaislo reikės būtent jai, pateikdama svarių argumentų. Norėdama būti maloni, bet tuo pačiu ir įsitikinti, kad pašnekovas su ja sutinka ir jai rūpimo daikto tikrai neims, mergaitė pasakymo pabaigoje prideda klausiamąją dalelytę *ania*. Būdama draugiška ir nekategoriška ji gali tikėtis, kad pašnekovas su ja bendradarbiaus.

Kalbant apie klausiamuosius pasakymus su klausiamosiomis dalelytėmis pasakymo pabaigoje, jų užfiksuota ir kitų: *taip* ir *ne*. Tačiau *ania* įdomu aptarti atskirai, nes ji vartota tik mergaitės ir tik tose situacijose, kai gauti pašnekovo pritarimą tam, kas pasakyta, buvo ypač svarbu:

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

(9) ((Apžiūri puponautus))

B: <...> jeigu ką šitie du šviečia il aš tokį tokį (.) il tokį tului il tokį netuliu.

M: **Puponautai yra neįdomūs ania**, ((nueina prie kitų žaislų))

B: Taip. ((nueina prie kitų žaislų))

M: Neįdomūs

puponautai tai tikra nesąmo- (10.05, KL, 9)

Šioje situacijoje vaikai apžiūrinėja smulkius kolekcionuojamus žaisliukus. Tą daryti pakvietė berniukas. Mergaitės jie nedomina ir tai ji pasako. Nenorėdama pasirodyti labai kategoriška ir įkyrėti prašydama berniuką žaisti su kitais, jai rūpimais žaislais, mergaitė prie savo teiginio prišlieja dalelytę *ania*. Taip ji tarsi daro prielaidą ir siūlo pašnekovui sutikti, kad tie žaislai neįdomūs ir jam, todėl su jais daugiau nebus žaidžiama. Tai, kad klausiamųjų dalelyčių vartojimas suteikia galimybę ne tik sušvelninti savo teiginio kategoriškumą, bet ir pasitelkiama kaip priemonė paakinti pašnekovą pritarti, palenkti jį į savo pusę, rodo pabrėžiamas šios dalelytės tarimas: mergaitė pasakyme akcentuoja būtent *ania*. Pastebėta, kad visais atvejais, kai vienas iš pokalbio dalyvių pasako tikrinamąjį klausimą su klausiamąja dalelyte pabaigoje, kitas pašnekovas beveik visada pritaria jo išsakytam teiginiui. Taigi tokie pasakymai yra viena iš tikslingų ir labai pasiteisinančių priemonių vaikų dialoguose, kai siekiama abipusio sutarimo. Vaikui svarbu, kad pašnekovas solidarizuotųsi su juo.

Paskutinė aptartina klausiamųjų pasakymų grupė – retorinio tipo klausimai. Paprastai tokio tipo klausimus vaikai pasako vieni žaisdami ir garsiai kalbėdamiesi patys su savimi:

(10) ((Apžiūrinėja žaislą))

M: Čia šviesusis jisai (.) a:h zombis čia (.) nematomas. ((įlenda į lovą))

B: ((Pasisuka prie kitų žaislų)) **Ką ↑ dalyt kalenduolių leikia paimt.**

M: Tuoju tuoju ateis. (11.29, KL, 21)

Šiame pavyzdyje matyti, kad retorinį klausimą berniukas pateikia jiems žaidžiant drauge. Mergaitei pranešus, kad juos tuoj užpuls priešai, berniukas retoriškai pasiteirauja, ką reikės daryti – ir pats tuoj atsako, kad *kalenduolių leikia paimt*. Tolesnis mergaitės pasakymas *Tuoj tuoju ateis* rodo, kad ji supranta, jog berniuko replika skirta visai ne jai, nes mergaitė šiuo pasakymu iš tiesų tęsia ankstesnę savo mintį *Čia šviesusis jisai (.) a:h zombis čia (.) nematomas*, o į berniuko klausimą visai nereaguoja. Šiuos pastebėjimus patvirtina ir vaikų veiksmai. Paskelbus apie ateinančius priešus, jie

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

dar skirtingus dalykus: vienas įlenda į lovą, kitas siekia paimti knygą. Tuo pačiu metu kiekvienas jų kuria atskirą veikimo scenarijų, nors ir kalbėdamiesi tarpusavyje.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad klausimai vaikų dialoguose yra dažna ir produktyvi priemonė juos plėtoti ir atlieka skirtingas funkcijas. Klausinėjimo strategija leidžia ne tik gauti reikiamą informaciją, sudominti pašnekovą, susigrąžinti jo dėmesį, sušvelninti savo pasakymų kategoriškumą, kurti solidarumo atmosferą, bet ir palenkti pašnekovą į savo pusę, kontroliuoti jo veiksmus ir pokalbio eigą.

3.3.4. Pakartojimo strategija

Gauti pakartojimai gali būti skiriami į dvi grupes atsižvelgiant į tai, ar pakartojami pašnekovo pasakymai, ar savi. Pagal tai, kas – kalbėtojas ar klausytojas – pasakymą pakartoja, skiriasi ir jų funkcijos. Analizuotuose pokalbiuose vaikai kartoja ką pasakę siekdami sustiprinti savo teiginius ir tais atvejais, kai klausytojas į kalbėtojo pasakymą iš pirmo karto nesureaguoja. Tuomet frazė kartojama tol, kol pašnekovas atkreipia dėmesį ir ją patvirtina:

- (11) ((*Žaidžia su žaislais*))
 B: *Aš jau nebe-* ((*pamato įjungtą filmavimo kamerą*))
ė žiūlėk ((rodo gestu į kamerą)) (.) LA: BAS ((*mojuoja ranka*))
ė žiūlėk VAKALE ((rodo gestu į kamerą))
 °*Vakale žiūlėk*° ((*paliečia pašnekovą*))
 °*Vakale žiūlėk*° ((*rodo gestu į kamerą*))
 M: ((*Atsisuka į kamerą*))
 ((*Juokiasi*)) (10.19,P,5)

Šiame epizode matyti, kad staiga pasikeitus situacijai kambaryje – įsijungus filmavimo kamerai – berniukui ši aplinkybė pasirodo labai įdomi, todėl jis nori apie tai pranešti mergaitei. Situacija jo komentuojama ne žodžiais, o gestu (ranka rodant į kamerą), bet pranešimui perduoti pirmiausia siekiama žodžiu patraukti pašnekovo dėmesį. Tai daroma vartojant dalelytę ir liepiamosios nuosakos veiksmožodį: *ė žiūlėk*¹³. Mergaitei nesureagavus, pakartojama pridėdant ir kreipinį, aiškiai

¹³ Viena iš vaikų komentarų ypatybių – tiesioginio nurodymo (prašymo, įsakymo) vartojimas siekiant, kad komentaras būtų patvirtintas, pavyzdžiui:

- *see it / ABC / see it / see / ABC / look /*
 - *oh yes /* (Keenan 1974: 168).

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

įpareigojantį atsakyti: *ė žiūlėk VAKALE*, juolab, kad kreipinys ištiriamas gerokai garsiau nei kiti pasakymo žodžiai. Tačiau ir šios priemonės nepaskatina mergaitės atsakyti. Tuomet berniukas savo pasakymą šiek tiek modifikuoja išskeldamas kreipinį į priekį – *°Vakale žiūlėk°* ir visą pasakymą tardamas tyliau. Vis dar nesulaukęs reakcijos, paskutinį pasakymo variantą pakartoja darsyk. Čia svarbu atkreipti dėmesį ir į neverbalinę kalbą, nes kartojami ne tik žodžiai, bet ir gestai. Kadangi įsijungusią filmavimo kamerą vaikai mato jau ne pirmą kartą, verbališkai apie tai pranešti nebereikia – pakanka mostelti į ją ranka. Tai, kad nekalbinis berniuko komentaras galiausiai yra patvirtinamas, aišku iš mergaitės elgesio – ji atsisuka į kamerą ir į ją pažiūri. Kad berniuko ketinta perduoti informacija buvo suprasta, rodo abiejų vaikų juokas epizodo pabaigoje. Taigi čia išryškėja viena iš savo paties pasakymo pakartojimo funkcijų – atkreipti klausytojo dėmesį, kad šis patvirtintų kalbėtojo išsakytą komentarą.

Iš esmės kitokia pakartojimų grupė yra pašnekovo pasakymų pakartojimai. Pakartojant išgirstus žodžius siekiama pritarti pašnekovui, solidarizuotis su juo:

(12) ((varto knygą))

M: *Nejdomu.*

B: *Nejdomu.*

M: *•Fui•.*

B: *•Fui•. (11.29,P,6)*

Šiame trumpame pokalbyje norėdamas išreikšti pritarimą pašnekovui vienas iš vaikų labai tiksliai atkartoja kito pasakymą: ne tik tą pačią žodžio formą, bet ir tai, kaip tariama. Žodelis *fui* abiejų pasakomas tyliau negu prieš tai ištartas *nejdomu*. Pakartojimų tikslumas rodo vaikų pastangas išreikšti tą pačią nuomonę, deklaruoti vienodas pažiūras. Kaip jau išryškėjo anksčiau, vaikams labai svarbus bendrumo jausmas, o tai atsispindi ir jų kalbėjime.

Dialogų analizė atskleidė, kad dalis pašnekovo pasakymo pakartojama ir tais atvejais, kai siekiama pokalbį pasukti kitam komunikantui palankia linkme, kaip rodo šis įdomus pavyzdys:

(13) B: *Džiaugt-netsidžiaugtų=jeigu (.) jeigu didelis tai džiaugtųsi (.) [jeigu]*

M: *[JEIGU] aš mačiau parduotuvėj*

Analizuojant pristatomo tyrimo duomenis, taip pat nustatyta, kad komentarai būtent taip reiškiami labai dažnai. Tipiška konstrukcija, kuria siekiama atkreipti pašnekovo dėmesį, vaikų pokalbiuose yra veiksmažodžio *žiūrėti* liepiamoji nuosaka *žiūrėk* (taip pat ir kitos formos: *žėk, ė žiūlėk, Vakale žiūlėk*) ir atitinkamas gestas.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

((*rodo gestu į pašnekovą*)) (.) *puonį labai didelį jis brangus* (.) *ir sako* (.) *pardavėja*
JEIGU *turit milijoną pinigų tada*
niekas
nu
ji kainuoja (.) *biškį ne* (.) *nebrangiau*, (10.05,P,20)

Mergaitė savo repliką čia pradeda žodžiu *jeigu*, kuris prieš tai tris kartus nuskambėjo ankstesnėje berniuko replikoje. Žodžiu *jeigu* pradėdama greičiausiai siekiant paveikti pašnekovą ir perimti iš jo žodį, nors jis dar nebaigė kalbėti. Galbūt mergaitė taip tikisi parodyti, kad tęs draugo pradėtą mintį, todėl toliau galinti kalbėti ji. Jungtukas pasakymo pradžioje nėra motyvuotas gramatiškai, nes ji teigia parduotuvėje mačiusi vieną ponį, bet visai nenori pasakyti *jeigu būčiau mačiusi*. Taigi šiuo atveju tam tikrų pašnekovo pasakymo elementų pakartojimas taikomas kaip priemonė perimti žodį ir valdyti pokalbio eigą.

3.3.5. Pertraukimo strategija

Pertraukimo strategija surinktoje medžiagoje nėra labai dažna. Matyti, kad vaikai linkę išklausti, kas yra sakoma, ir tik tada replikuoti. Tačiau kartais pertraukti kalbėtoją pasirenkama siekiant pakeisti pokalbio situaciją ir pakreipti šneką pageidaujama linkme.

Kaip ir buvo galima tikėtis, dažniausiai vaikai vienas kitą pertraukia reikšdami nepritarimą:

- (14) B: *Mes abudu glažią dainą*
dainuosim.
M: *Tu pak-*
tu pakartosi (.) *taip?*
B: *Ne* (.) [()]
M: [O reikia] *pakartot.*
B: *Bet aš moku glaž-glažią muziką*
°man nereikia net kaltoti°.
M: <*Tai tau žinai ką reiškia ka-kartojimas*>
todėl kad nesimokyti (.) *bet reikia tau* [()]
B: [NE NE NE] (.) *MAN NELEIKIA PAKALTOT* (.)
BET AŠ MOKU.
M: *Tai=*
B: =*Vsio nedlaugausiu.* ((*rodo gestu*))
((*nusisuka ir nueina į kitą kambario pusę*))

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

M: Tai ↑ gerai

tai ↑ gerai nepakartosi.

B: °Gelai gelai° ((grįžta prie pašnekovo)) (.) na gelai dainuojam.

((pradedą dainuoti)) (11.29,PR,9)

Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, vaikai kalbasi apie koncertą, kurį ruošiasi surengti, ir tariasi dėl vaidmenų, kuriuos turės atlikti. Mergaitė nori pamokyti berniuką dainuoti, nes, jos manymu, jis dainuojąs negražiai, todėl ji padainuosianti pirma, o draugas turėsiąs atkartoti jos dainavimą. Kaip matyti, berniukas nesutinka su tokiu siūlymu ir į mergaitės paraginimą *Tu pak- / tu pakartosi (.) taip?*, atsako neigiamai. Berniukas toliau mėgina kažką sakyti, bandydamas pagrįsti savo atsisakymą, tačiau mergaitė jį iš karto pertraukia, taip parodydama, kad nenori klausyti jo argumentų ir kad laikysis savo pozicijos. Antrą kartą pertraukimas įvyksta mergaitei aiškinant, kad jis turįs pakartoti jos dainą: *<Tai tau žinai ką reiškia ka-kartojimas> / todėl kad nesimokyti (.) bet reikia tau [()]*. Iš pradžių ji bando įtikinti, kad dainos pakartojimas nereiškia mokymosi, o tada pareiškia, kad berniukui būtina pakartoti. Tą akimirką jau berniukas pertraukia mergaitę garsiai ryžtingai teigdamas, kad jai nepaklus. Mergaitės pradėtą sakyti repliką (*Tai*) berniukas interpretuoja kaip dar vieną mėginimą įkalbėti jį daryti tai, ko jis nenori, todėl ir vėl pertraukia pašnekovę pagrasindamas: *Vsio nedlaugausiu*. Galima tik spėti, ar būtent šis „ultimatumas“ priverčia mergaitę nusileisti, ar ji jau anksčiau mėgino pasakyti, kad kartoti dainos nebereikalaus, tik jai neleista baigti. Šiaip ar taip, pertraukimas šiame pavyzdyje išryškėja kaip konkurencinio, konfliktinio elgesio strategija ir būdas valdyti pašnekovo kalbą ir jį patį.

Iš tiesų teigiama, kad pertraukimo strategija taikoma ir kaip priemonė savo dominavimui diskurse parodyti (Tannen 1994, cit. iš Eckert, Mc-Connel-Ginet 2003: 111). Mėginimai pademonstruoti galią pertraukiant pašnekovę atsiskleidė ir kituose, nekonfliktiniuose vaikų pokalbiuose:

(15) *((Verčia knygos lapus ir rodo, kas knygoje patinka, kas nepatinka))*

M: Man ↑ žinai kas ne ↑ fui

va ((rodo gestu))

ne fui ir ne fu:i

o daugiau viskas fui

fui fui.

<...>

M: °Fui°.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

- B: °Fui°.
- M: Žinai [kas ma-]
- B: [Čia kalenduolius ((rodo gestu į knygą))
((paima už rankos pašnekovą)) kalenduolius čia
čia kalenduolius.
- M: O ži[nai] ((bando perversti knygos lapą))
- B: [Čia] šokoladai yla
čia kalenduolius,
- M: O ↑žinai=
- B: =Su poniais čia.
- M: Man reikia šito () ((perverčia knygos lapą))
<o: šito man> reikia
bet tokio neturiu <...> (11.29,PR,15)

Šis pokalbis vyksta berniuko namuose, jo kambaryje. Šeimininkas viešniai rodo savo knygą. Abu ją varto ir vertina iliustracijas. Mergaitė nori paskatinti berniuką versti knygos lapus toliau, sakydama *Žinai kas ma-*, bet šis stabteli prie paveikslėlio, apie kurį nori papasakoti išsamiau, nekreipdamas dėmesio į draugės pageidavimą kalbėti apie kitą paveiksliuką, ir ją pertraukia: *Čia kalenduolius*. Siekdamas užsitikrinti, kad pašnekovė atkreips dėmesį į jį sudominusį paveiksliuką, savo teiginį vaikas pakartoja dar du kartus ir suima draugei už rankos. Taip tikriausiai bandyta ir fiziškai suvaldyti pašnekovą, kad jis neperverstų knygos lapo ir nebūtų pereita prie kitos iliustracijos aptarimo. Po berniuko įsikišimo mergaitė vėl mėgina pasakyti, kas toje knygoje yra įdomu jai, tačiau draugas ir vėl ją pertraukia detalizuodamas tai, ką mato, ir taip dar kartą bandydamas ją sudominti: *Čia šokoladai yla / čia kalenduolius*. Mergaitė pertraukiama ir trečią kartą, kai pakartoja prieš tai pertrauktą mintį *O ↑žinai*. Berniukas ją vėl pertraukia, nes nori iki galo papasakoti, ką pradėjęs: *Su poniais čia*. Po šio pasakymo mergaitė daugiau nebepertraukinėjama ir gali pabaigti savo mintį. Tai, kad berniukas norėjo būtinai papasakoti apie vieną iš paveikslėlių, rodo ir jo kūno padėtis. Ištaręs *Su poniais čia* ir baigęs išsakyti viską, ką norėjo, jis atsistoja, paeina į šalį parodydamas, kad nebesiekia valdyti, kad leidžia kalbėti draugei. Jos pasakojimo berniukas klausosi užsiimdamas jau nauja veikla. Galbūt būdamas savo namuose ir rodydamas savo knygą berniukas jautėsi turįs daugiau teisių lemti bendrą jų veiklą ir būtent tai atsispindi šiame epizode.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Apibendrinant tas pokalbio situacijas, kai su pašnekovu bendraujama siekiant kontroliuoti pokalbį, galima išskirti dvi pertraukimo funkcijas vaikų pokalbiuose: pertraukiant gali būti siekiama nesutikti, paprieštarauti arba parodyti savo pranašumą, kitaip sakant – pademonstruoti galią.

3.3.6. Juokavimo strategija

Tarp surinktų duomenų rasta situacijų, kai vaikai juokauja, ir matyti, kad krečiant juokus siekiama keletu tikslų. Visų pirma, juokaujama norint palaikyti pokalbį, sustiprinti tarpusavio ryšius ir kurti malonią pokalbio atmosferą. Tačiau taip pat taikant šią strategiją gali būti norima atkreipti ar išlaikyti pašnekovo dėmesį bei sustiprinti savo įvaizdį.

Juokavimo strategijos analizė atskleidžia, kad vaikams išties labai svarbu kalbant bendradarbiauti. Įvairūs juokavimai (neatitikimu paremtas pasakojimas, vaidinimas juokdarį ir kt.) padeda palaikyti pokalbį ir stiprinti komunikantų bendrumą. Juokaujant – pasakant ar parodant ką nors juokinga ir pašnekovui tam pritariant – išreiškiamas pokalbio partnerių solidarumas.

Viena iš rastų juokavimo formų ir kartu draugiškos pokalbio atmosferos palaikymo priemonių yra dainavimas. Kalbėdamiesi, priklausomai nuo pokalbio situacijos, į dialogus vaikai įtraukia ir dainų elementų. Dainavimą jie supranta kaip vieną iš būdų pasilinksminti ir palinksminti kitą. Pradėjęs dainuoti vaikas žino, kad sulauks pašnekovo dėmesio. Užfiksuotas ir toks atvejis, kai juokaujama perfrazuojant abiem vaikams žinomos dainos žodžius. Perkurdami jos tekstą vaikai keičiasi replikomis. Juoką čia sukelia netikėtumo įspūdis, kylantis į dainos tekstą įterpiančių naujų žodžių. Tai, kad perkuriant dainą buvo siekta pasismaginti, rodo vieno iš vaikų klausimas baigus dainą: *juokinga?* Tačiau ir kitais atvejais, kai imama dainuoti įprastas dainas, tai kuria malonią ir draugišką aplinką. Dainavimas yra ir juokavimo šaltinis, ir būdas patraukti į save dėmesį bei paskatinti pašnekovą kalbėtis, taigi jis taikomas kaip priemonė pokalbiams palaikyti bei plėtoti ir komunikantų artumui bei bendrumui puoselėti.

Tačiau juokavimo strategija taip pat nėra vienafunkcė, ji pasitelkiama siekiant ir kitų tikslų. Pastebėta, kad kartais juokaudami vaikai nori sudominti pašnekovą, įtraukti jį į komunikacinius mainus. Išbandžius kitas pokalbio strategijas, imama pokštauti:

- (16) ((M: Vaikšto po kambarį))
 ((B: Guli ant kilimo))

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

- M: *Jeigu (.) ponis
šu
viškom mėlynom ir
ir viskas mėlyna tai reikšias biški berniukas biški mergaitė ar ne?*
- B: *((tyli))*
- M: *Kq ↑sūpuoji
↑sumuštinis ((juokiasi))
taip močiutė vadina sausainius
sumuštiniai he?*
- B: *Ponio kaldla.*
- M: *((juokiasi))*
- B: *Va.*
- M: *((juokiasi))*
- B: *Pš::: kh::: pš:: ((vaidina, kad miega))
babaisa atėmė koldlq.*
- M: *Babaisa?*
- B: *°Taip°
va koldla pel didelė.*
- M: *Per didele.*
- B: *Pel mažā.
((juokiasi)) (10.05,J,11)*

Iš pradžių mergaitė nori sužinoti berniuko nuomonę apie ponius. Pastarajam ši tema jau pabodusi, todėl tylėdamas jis klausimą ignoroja. Nesulaukusi pritarimo kalbėti siūloma tema, mergaitė užduoda dar vieną klausimą *Kq ↑sūpuoji*, siūlydama pereiti prie pašnekovui įdomios temos. Ji padaro trumpą pauzę, tačiau per tą laiką berniukas žodžio neperima, todėl pateikiamas trečias klausimas *↑sumuštinis* ir jis palydimas juoku, taip parodant, kad juokaujama, nes berniukas rankoje laikė ne sumuštinį, o sausainį. Matydama, kad iki tol taikytos priemonės nepaskatino pašnekovo pradėti kalbėtis, mergaitė berniuko situaciją pritaiko savo patirčiai. Tikriausiai tuo metu ji prisiminė, kaip iš tiesų su močiute sausainius juokais yra pavadinusios sumuštiniais. Iš mergaitės pasakymo *sumuštiniai he?* galima spręsti, kad toks sausainių pervadinimas pačiai mergaitei atrodo juokingas, todėl ta linksma mintimi ji dalijasi ir su pašnekovu. Šis po tokio pajuokavimo atsako į ankstesnį mergaitės klausimą *Kq ↑sūpuoji*. Tolesnėmis aštuoniomis dialogo replikomis atsakymas plėtojamas, tačiau iniciatyvą perima berniukas. Mergaitės dialogo replikos tik palaiko berniuko pasakymus, kad dialogas vyktų toliau. Tai rodo, kad mergaitė yra patenkinta tokia pokalbio eiga, nes pasiekė tikslą – įtraukė draugą į pokalbį. Iš pradžių juokusis tik mergaitei, po keleto dialogo

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

sekų prajunka ir berniukas. Galima sakyti, kad šiame dialoge juokavimo strategija buvo veiksminga, nes iki tol atskirai žaidęs draugas susidomėjo netikėta mergaitės kalbos linkme, ėmė bendrauti.

Taip pat pastebėta tendencija juokaujant apkalbėti kitą, pokalbyje nedalyvaujantį žmogų. Apkalbėti pasirinkti artimiausi draugai, bet tuo pačiu ir didžiausi konkurentai – sesė ir brolis. Už akių juokaujama apie geriausiai pažįstamus vaikus, su kuriais tenka daug laiko praleisti ne tik kartu žaidžiant ar užsiimant kita malonia veikla, bet ir kitose kasdienėse situacijose, kuriose atsiskleidžia tiek teigiamos, tiek ir neigiamos asmens savybės. Kalbantis dviese pasitaiko gera proga aptarti kitą vaiką ir sulaukti iš pašnekovo pritarimo bei palaikymo, kurie vaikams tokie svarbūs:

(17) ((*Geria arbatą*))

B: *Aš nesumaišysiu o valgysiu ((paliečia pašnekovą))*

*su albata ↑ gelai
įdėsiu tau.*

M: *Įsidėsiu.*

B: *<Ačiū>.*

M: ***Mano brolis***

*žinai kas ↑ yra
storulis.*

B: *Limtai?*

M: *↑ **Taip***

biškuti storas.

B: *((**Juokiasi**))*

M: ***Kemša mėsos.** (11.29,J,7)*

Šioje situacijoje vaikai geria arbatą ir šnekučiuojasi keisdami pokalbį palaikančiomis frazėmis. Kadangi jie sėdi už stalo ir nežaidžia jokių žaidimų, su kuriais susijusi didžioji dauguma jų pokalbių, atsiranda galimybė pakalbėti ir apie kitus, su pokalbio situacija tiesiogiai nesusijusius dalykus. Norėdama palaikyti pokalbį mergaitė apkalba savo brolių pavadindama jį storuliu. Pašnekovui ši tema pasirodo labai įdomi, todėl į mergaitės pasakymą *Mano brolis / žinai kas ↑ yra / storulis* atsako klausimu *Limtai?*, tuo parodydamas savo susidomėjimą ir skatindamas tęsti. Kai mergaitė patvirtina, kad jos brolis tikrai storas, berniukas į šį pasakymą sureaguoja nusijuokdamas.

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

Sulaukusi pritarimo juokauti tokiu būdu, mergaitė dar vaizdingai prideda *Kemša mėsos*. Tuo ji užbaigia savo juoką, kuriuo buvo siekta ne tik paįvairinti bendravimą, bet, kaip rodo ir kiti atvejai, kai juokaujama apkalbant kitus vaikus, sulaukti pritarimo iš pašnekovo, iškelti bendrą rūpimą dalyką, dėl kurio abu sutaria. Vadinasi, čia norėta solidarizuotis su pašnekovu ir sustiprinti savo įvaizdį iškeliant neigiamas kito asmens savybes.

Kai kuriose situacijose pastebėtas vaikų polinkis anksčiau išstartą pasakymą pačiam kalbėtojui įvertinti kaip juoką, nors iš pradžių juokauti visai nesiekta. Kai vienam iš pašnekovų pokalbis pasisuka nepalankia linkme, kai norima išvengti bręstančio konflikto, neįžeisti kito, sakydamas *juokauju* kalbėtojas ankstesniam savo pasakymui priskiria naują funkciją:

(18) ((*Spalvina knygelė*))

B: *Tu tokį tuli?*

M: *Taip.*

B: *Aha*

o tu tokio netuli.

M: *Turiu*

paslėptas.

B: *Aha.*

M: *Ir mama jo neleidžia °žaisti° (.) kai užaugsi tada bent tu jo nepamatysi (.) kai tavęs nebus tada.*

B: *Kaip manęs nebus tada?*

M: *Apgavau neturiu. ((juokiasi))*

B: *Apgavike he::*

juokauju. (10.05,J,16)

Šiame epizode vaikai spalvina knygelę ir aptarinėja nupieštus arkliukus. Kai berniukas pasako, kad vieno iš jų nėra lentynoje, mergaitei sunku pripažinti, kad pašnekovas taikliai pastebėjo, jog vieno iš ponių ji tikrai dar neturinti, todėl ryžtasi pameluoti *Turiu / paslėptas*. Kadangi pašnekovas parodo, kad tiki tuo, kas sakoma, siekdama užbėgti įvykiams už akių, mergaitė aiškina, kad minėto ponio tiesiog nėra jos kambaryje. Mergaitės pasakymas *bent tu jo nepamatysi (.) kai tavęs nebus tada* berniuką labai nustebina, todėl bandydamas pasiaiškinti šio pasakymo reikšmę jis perklausia: *Kaip manęs nebus tada?* Galbūt nesitikėdama tokio susidomėjimo ir nežinodama, kaip atsakyti į jo klausimą, arba nebenorėdama daugiau meluoti mergaitė prisipažįsta apgaudinėjusi. Nusijuokdama ji

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

bando parodyti, kad ji kalbėjo juokais, o ne rimtai. Tuo tarpu berniukas, nuoširdžiai patikėjęs mergaitės teiginiais, išsikeičia ir pavadina ją apgavike. Supratęs, kad toks pasakymas nuskambėjo kaip įžeidimas, ir siekdamas išvengti konflikto, kita replika jis situaciją gerina pareikšdamas, kad ir jis pajuokavo, kad iš tiesų nelaiko draugės apgavike.

Apibendrinant galima teigti, kad įvairios humoro formos vaikų dialoguose padeda palaikyti pokalbį ir stiprinti tarpusavio ryšius, bet juokai taip pat gali būti pasitelkiami siekiant įtvirtinti aukštesnį savo statusą. Juokaujant taip pat siekiama sudominti pašnekovą ir paskatinti įsitraukti jį į pokalbį. Be to, kai pokalbis pasisuka kalbėtojų nepalankia linkme, jis gali juokais nuleisti ir taip pateisinti ankstesnį savo pasakymą. Juokaujama kalbant apie neatitikimu paremtus, logiškumo principus pažeidžiančius dalykus, rodant įvairius gestus, žaidžiant garsais, perfrazuojant dainų žodžius.

3.3.7. Tylos strategija

Priešinga nuostata bendradarbiavimo pokalbyje principui – tylą. Lingvistinėje literatūroje teigiama, kad suaugusiųjų pokalbiuose tylą siejama su dominavimu ir galios demonstravimu. Tylėdami galime ignoruoti pašnekovą ir jo žodžius, taip parodydami, kad pokalbio tema yra neįdomi ir ją norima baigti.

Atlikus vaikų pokalbių analizę pastebėta, kad tylos strategiją vaikai taiko gana retai. Beveik visada tylą rodo nenorą prisidėti prie pašnekovo siūlomoms veikloms. Šitaip demonstruojama galia, nes ligi tol buvę lygiaverčiais pokalbio partneriais vaikai užima nevienodas pozicijas – vienas iš vaikų yra priverstas ieškoti kitų būdų kontaktui palaikyti:

- (19) ((Žaidžia ant kilimo))
 M: ((Vaidina arkliuką)) I:gaga i:gaga
 °Igaga igaga ig° ((beldžia į grindis))
 B: ((Atsisuka pažiūrėti ir toliau lieka žaisti su savo žaislu))
 M: ((Beldžia į grindis))°Ig i°
 ((pasižiūri, ką daro pašnekovas))
 aš to namo arkliukė prižiūrėtoja (.) taip?
 poniukė Valdovė.
 B: °Aha°.
 ()
 M: Mmm
 kr
 ((ateina prie pašnekovo, bando užmegzti akių kontaktą))

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

(10.05,T,2)

Šiame epizode mergaitė nori dviese žaisti su poniais. Iš pradžių tuo užsiimti berniukui ji siūlo netiesiogiai, vaidindama arkliuką, vėliau pasakymu *aš to namo arkliukė prižiūrėtoja (.) taip? / poniukė Valdovė*. Į pirmą kvietimą prisijungti prie mergaitės žaidimo berniukas atsako tik žvilgtelėdamas į ją. Į antrą raginimą jis trumpai sureaguoja, tačiau siūlomos temos neplėtoja. Tylėdamas berniukas rodo, kad jam tas žaidimas neįdomus, ir lieka prie savo žaislų. Tuo tarpu mergaitė ir toliau stengiasi sudominti draugą, jo tylą bando nutraukti pasitelkdama ir nekalbines priemones. Pastebėta, kad tam tikrą laiką ignoruodami pašnekovą, tiriamieji vėliau paaiškino pašnekovui, kodėl jam neatsako. Tai rodo, kad net ir tada, kai tylint vengiama tiesaus atsakymo, vaikai vis dėlto linkę bendradarbiauti ir, nenorėdami savo tylėjimu sutrikdyti komunikacinių mainų, versti pašnekovą jaustis nemaloniai ar patys nenorėdami jaustis nepatogiai, vėliau vis dėlto atsako į pašnekovo pasakymą.

4. Apibendrinimai ir išvados

Išanalizavus lietuvių vaikų tarpusavio pokalbius nustatyta, kad viena iš dažniausių priemonių, pasirenkamų pokalbiams kurti, yra pokalbio situacijos, objektų būklės ar asmenų būsenos **komentariai**. Jais galima lengvai rutulioti pokalbį, nes kalbėtojo išsakytas komentaras reikalauja patvirtinimo iš klausytojo. Neretai išsakytas komentaras tampa nauja tema arba poteme. Komentarą patvirtinant pašnekovui siūloma tęsti pokalbį ta tema, o prieštaraujant norima šneką pasukti kita linkme.

Plėtodami pokalbius vaikai dažnai **kartoja** tiek savo pačių, tiek ir pašnekovų pasakymus. Pakartojant pašnekovo pasakymą siekiama solidarizuotis su juo, išreikšti pritarimą, patvirtinti kalbėtojo išsakytą komentarą, pasitikslinti informaciją arba kontroliuoti pokalbį. Pašnekovo pasakymas gali būti pakartojamas visas arba tik jo dalis, pastaroji gali būti ir modifikuota. Kalbėtojas savo pasakymus kartoja tais atvejais, kai iš pirmo karto nesulaukia jų patvirtinimo. Kartojami ir prozodiniai pašnekovo pasakymo elementai, gestai.

Taikant **klausinėjimo strategiją**, siekiama ne tik gauti informacijos ar ją pasitikslinti, bet ir kontroliuoti pokalbį: pasiūlyti pokalbio temą, ją pakeisti, atkreipti pašnekovo dėmesį ir atnaujinti nutrūkusį pokalbį. Tai, kad norėdami pakeisti pokalbio temą ar pasiūlyti naują veiklą vaikai ne

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

tiesmukai nurodinėja, o savo norus išreiškia klausimų forma, rodo jų pastangas kurti draugišką, bendradarbiavimu grindžiamą atmosferą.

Pokalbio dalyvių simetriją pažeidžiančios, konkuravimą skatinančios strategijos vaikų dialoguose taikomos gana retai. Pašnekovas **pertraukiamas** tuomet, kai norima jam paprieštarauti, ir tik retais atvejais – demonstruojant galią. Su galios raiška vaikų diskurse galima sieti ir **tylos strategiją**. Ja rodoma, kad pašnekovui nepritariama arba jo plėtojama tema klausytojui yra neįdomi. Prie pokalbio simetriją pažeidžiančių priemonių galima taip pat priskirti mažų vaikų kognityvinės raidos bruožą – **vidinės kalbos** vartojimą. Dėl šios ypatybės iš dialogo su pašnekovu kartais pereinama į monologą, skirtą sau arba žaislams, su kuriais tuo metu žaidžiama. Tokiais atvejais vaikai gali kalbėti vienu metu, jų pasakymai sutampa. Jei iš dialogo pasitraukia tik vienas dalyvis, kitas taiko įvairias strategijas, kad vėl būtų bendraujama dviese, todėl monologai ilgai netrunka.

Gausūs **juokavimai** vaikų interakcijoje padeda palaikyti bendravimą ir stiprinti jų tarpusavio ryšius. Juokaujant taip pat siekiama įtraukti kitą į pokalbį. Be to, juokaujant kartais bandoma pateisinti ankstesnį savo pasakymą, jei pokalbis pasisuka ne ta kryptimi, kaip norėta. Juokus vaikai supranta kaip abiem pašnekovams priimtina įprastą pokalbio plėtojimo būdą. Su juokavimu glaudžiai susijęs fizinis **juokas**, taikomas kaip atskira strategija. Juokiantis siekiama pastiprinti savo pasakytus teiginius, sudominti pašnekovą ir paskatinti kalbėtis, taip pat pritarti jam, parodyti susidomėjimą, kad pradėta tema būtų tęsiama.

Atliktas tyrimas parodė, kad penkiamečiai jau yra gana kompetentingi pokalbio dalyviai, komunikacinių tikslų siekiantys taikydami įvairias kalbines ir nekalbines priemones. Dialogai kuriami laikantis esminių suaugusiųjų pokalbio taisyklių. Tyrimas parodė, kad tokio amžiaus vaikai sėkmingai keičiasi kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis, pasirenka ir keičia temą, geba spręsti komunikacinius nesklendumus. Aukštą pragmatinės kompetencijos lygį rodo tiriamųjų gebėjimas pasirinkti priemones, padedančias įtraukti pašnekovą į pokalbį ir išlaikyti jo dėmesį.

Reikia pridurti, kad tyrime gvildinti labai panašios socialinės aplinkos, gerai pažįstamų vaikų pokalbiai. Be to, įrašyta ir išanalizuota sąlyginai nedaug medžiagos. Siekiant platesnių apibendrinimų, ir išvadų reikėtų atlikti daugiau ir įvairesnių vaikų pragmatinės kompetencijos

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

tyrimų. Nepaisant nurodytų tyrimo ribotumų, gauti rezultatai gali būti naudingi ne tik lingvistams, bet ir kitų sričių tyrėjams, besigilinantiesiems į vaikų kalbos ar kitus kognityvinės raidos aspektus.

Transkribavimo simboliai

(.) mikropauzė

(_) pauzė tarp dialogo replikų

[] sutampantis kalbėjimas

> < sulėtintas kalbėjimas

< > pagreitintas kalbėjimas

() neaiškus kalbėjimas

(()) kontekstinė informacija

↑ kylanti intonacija

↓ krintanti intonacija

DIDŽIOSIOS RAIDĖS pabrėžtinai garsus kalbėjimas

Juo(h)kas juokiamasi kalbant

= greitas naujų kalbos vienetų prijungimas

:,::: pailgintas garsas

°žodis° tylesnis kalbėjimas lyginant su tolesniu kalbėjimu

. krintanti dialogo replikos intonacija

, lėtai kylanti dialogo replikos intonacija

? greitai kylanti dialogo replikos intonacija

– nukąstas skiemuo

žodis, žodis pabrėžiamas žodis ar žodžio dalis

Literatūra

Balčiūnienė, I. 2004. *Parodomųjų ir asmeninių įvardžių įsisavinimas*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.

Balčiūnienė, I. 2007. Kodėl tėvai kartoja vaikų pasakymus. *Gimtasis žodis*. 2007 (8). 2–5.

Balčiūnienė, I. 2008. Kreipiniai vaikų ir vaikiškojoje kalboje. *Tarp kryptių ir disciplinų*. Vilnius: VU. 74–81.

- Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt
- Balčiūnienė, I., V. Kazakovsakaja. 2011. Klausimų forma ir funkcijos lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje. *Kalbotyra*. 2011. 63 (3). Prieiga internetu: http://www.kalbotyra.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2012/01/Kalbotyra_63_9-25.pdf (žiūrėta 2018-06-12)
- Balčiūnienė, I. 2009. *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Balčiūnienė, I., L. Simonavičienė. 2009. Kiekybinis klausiamųjų šnekamosios lietuvių kalbos pasakymų tyrimas. *Lietuvių kalba*. 2009 (3). Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367173838530/DS.002.0.01.ARTIC> (žiūrėta 2018-06-12)
- Balčiūnienė, I. 2005. Asmeninių įvardžių reikšmės ir funkcijų įsisavinimas. *Kalbotyra*. 2005. 54 (1). 41–50. Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153223600/DS.002.0.01.ARTIC> (žiūrėta 2018-06-27)
- Bryant, J. B. 2009. Pragmatic development. *The Cambridge Handbook of Child Language*. E. L. Bavin (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 339–355.
- Chapman, A. J. 1983. Humor and laughter in social interaction and some implications for humor research. *Handbook of Humor Research*. Vol. 1. P. E. McGhee and J. H. Goldstein (eds.). New York: Springer-Verlag. 135–157.
- Clark, E. V. 2009. *First Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dimitracopoulou, I. 1990. *Conversational Competence and Social Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, P. 2013. Turn design. *Handbook of Conversation Analysis*. J. Sidnell and T. Stivers (eds.). Oxford: Wiley Blackwell. 131–149.
- Eckert, P., S. McConnell-Ginet. 2003. *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garvey, C. 1977. Play with language and speech. *Child Discourse*. S. Ervin Trip and C. Mitchell-Keraan (eds.). 27–47.
- Garvey, C. 1984. *Children's Talk*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Grosse, G., M. Tomasello. 2012. Two-year-old children differentiate test questions from genuine questions. *Journal of Child Language*. 39, 192–204.
- Hepburn, A., G. B. Bolden. 2013. The conversation analytic approach to transcription. *Handbook of Conversation Analysis*. J. Sidnell and T. Stivers (eds.). Oxford: Wiley Blackwell. 57–76.
- Hoff, E. 2008. *Language Development*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Hoffman, L., S. Paris, E. Hall, and R. Schell. 1988. *Developmental Psychology Today*. New York: McGraw-Hill.
- Jefferson, G. 2004. Glossary of transcript symbols with an introduction. In G. H. Lerner (Ed). *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins. 13–31.
- Lightbown, P. M., N. Spada. 2004. *How languages are learned*. Oxford: Oxford University Press.

- Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt
- Kamandulytė, L. 2006. Vaikiškosios kalbos ypatybės. *Kalbos kultūra* 79. 264–273. Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367151330512/DS.002.0.01.ARTIC> (žiūrėta 2018-06-12)
- Kamandulytė, L. 2007. Morphological modifications in Lithuanian child directed speech. *Estonian Papers in Applied Linguistics* 3. 155–167. Prieiga internetu: <http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa3.10/11> (žiūrėta 2018-06-12)
- Kamandulytė, L. 2008. Vaikams skirta kalba – žaidimas ar kalbos atmaina? *Tarp krypčių ir disciplinų*. 64–74.
- Kamandulytė, L., I. Savickienė. 2008. The corpus of spoken Lithuanian: methodology and development. *Proceedings of the Third Baltic Conference on Human Language Technologies 2007*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 127–134. Prieiga internetu: https://etalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/32339/ISSN2029-7203_2016_N_28.PG_92-101.pdf?sequence=1&isAllowed=y (žiūrėta 2018-06-12)
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2012. Morphosyntactic Features of Lithuanian Adjective Acquisition. *Journal of Baltic Studies*. Vol. 43. 2012. Issue 2.
- Keenan, E. O. 1974. Conversational competence in children. *Child Language* 1 (2), 163–183. Prieiga internetu: <http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/ochs/articles/74Keenanochs.pdf> (žiūrėta 2018-06-12)
- Keenan, E. O. 1977. Making it last: repetition in children's discourse. *Child Discourse*. S. Ervin Trip and C. Mitchell-Keraan (eds.). 125–138.
- Keenan, E. O., E. Klein. 1975. Coherency in children's discourse. *Journal of Psycholinguistic Research* 4 (4). 365–379.
- Ninio, A. 2014. Pragmatic development. *Encyclopedia of Language Development*. P. J. Brooks and V. Kempe (eds.). 472–479.
- Ninio, A., C. Snow. 1996. *Pragmatic Development*. Boulder, CO: Westview Press.
- Piaget, J. 2002. *Vaiko kalba ir mąstymas*. Vilnius: Aidai.
- Ruzaitė, J., I. Dabašinskienė. 2010. Specific language impairment and diagnosis: adaptation of a diagnostic test for Lithuanian. *Darbai ir dienos* 54. 277–300. Prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367178866508/DS.002.1.01.ARTIC> (žiūrėta 2018-06-12)
- Savickienė, I. 1997. Komunikacija ir pokalbis ankstyvoje vaikystėje. *Darbai ir dienos* 5 (14). 45–51.
- Savickienė I. 1999. Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija. Daktaro disertacijos tezės, Kaunas: VDU.
- Savickienė I. 2003: The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Sidnell, J. 2010a. *Conversation Analysis. An Introduction*. Malden, Massachusetts: Wiley Blackwell.

- Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt
- Sidnell, J. 2010b. Questioning repeats in the talk of four-year-old children. *Analysing Interactions in Childhood. Insights from Conversation Analysis*. H. Gardner and M. Forrester (eds.). Oxford: Wiley-Blackwell. 103–127.
- Tannen, D. 1990. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
- Tannen, D. 1993. *Gender and Conversational Interaction*. Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. 2005. *Conversational Style. Analyzing Talk among Friends*. New Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Thornbury, S., D. Slade. 2006. *Conversation: from Description to Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trenholm, S., A. Jensen. 2004. *Interpersonal Communication*. New York: Oxford University Press.
- Wells Lindfors, J. 2008. *Children's language. Connecting reading, writing, and talk*. New York: Teachers College Press.
- Žukauskienė, R. 2012. *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
- Wójcik, P. 1994. Some characteristic features of Lithuanian Baby Talk. *Linguistica Baltica*. 1994 (3). 71–86.
- Wójcik, P. 2000. *The Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Case Study*. Kraków: Quartis.

Pokalbio strategijos vaikų kalboje

Inga Daraškienė, Inga Hilbig

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos dviejų penkiamečių dialoguose taikomos pokalbio plėtojimo strategijos. Keliamas tikslas – išsiaiškinti, kokias kalbines ir nekalbines pokalbio strategijas vaikai renkasi tarpusavio pokalbiams plėtoti. Straipsnyje pristatoma pokalbio strategijų samprata ir funkcijos, aprašomi pokalbių bruožai. Empirinėje dalyje analizuojama pokalbio strategijų raiška ir funkcijos. Naudoti 5 val. 49 min. trukmės transkribuoti dialogų vaizdo įrašai. Medžiaga apdorota kompiuterine programa *Transana*. Tyrimas atliktas taikant kokybinės pokalbio analizės metodą. Gauti rezultatai rodo, kad plėtodami pokalbius vaikai daugiau taiko bendradarbiavimą, solidarumą, o ne konkuravimą ar dominavimą skatinančias pokalbio strategijas. Dialogai daugiausia kuriami taikant komentavimo ir klausinėjimo, taip pat – pakartojimo strategijas. Vaikų pokalbiuose dažnai juokaujama – tai palaiko bendravimą ir kuria draugiškus santykius. Taip pat taikoma pasakymo pakartojimo strategija. Pokalbio simetriją pažeidžiančios strategijos taikomos retai: pokalbis pertraukiamas, kai prieštaraujama pašnekovui arba siekiama užimti lyderio poziciją. Nepritartimas pašnekovui taip pat reiškiamas taikant tylos strategiją. Atliktas tyrimas atskleidžia, kad penkiamečiai jau yra gana kompetentingi pokalbio dalyviai ir laikosi esminių suaugusiųjų pokalbių

Daraškienė, I., I. Hilbig. 2019. Pokalbio strategijos vaikų kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 12: 1–38, www.taikomojikalbotyra.lt

plėtojimo principų. Jie geba išlaukti savo eilės kalbėti, sėkmingai keičiasi kalbėtojo ir klausytojo vaidmenimis, tinkamai pasirenka ir keičia pokalbio temą, įtraukia pašnekovą į pokalbį, išlaiko arba prireikus susigražina jo dėmesį. Aukštą pragmatinės kompetencijos lygį rodo ir tiriamųjų gebėjimas spręsti kylančius komunikacinius nesklandumus, išvengti kylančių konfliktų.

Conversational strategies in children's talk

Inga Daraškienė, Inga Hilbig

Summary

The aim of this article is to investigate linguistic and non-linguistic conversational strategies and their realisations, employed by five year olds in peer interactions. 5 hours and 49 minutes of recorded children's talk were used for the analysis. The data were processed using Transana software, and qualitative conversation analysis was applied. The analysis reveals that children are more inclined to use conversational strategies that motivate cooperation and solidarity rather than competition or dominance in a conversation. Dialogues mostly involve comments and questions, followed by repetitions of both speaker's own or the interlocutor's words. Jokes are also used to maintain or restart conversations and to support or restore friendly relationships. Strategies that break the symmetry of conversation are rarely applied. The conversation is sometimes interrupted when opposing the partner or establishing a leader role. Silence as a conversation strategy also serves to communicate disagreement with partner's statements. Overall, the research subjects appear to be pragmatically competent interlocutors, adhering to the main principles of adult conversation: able to wait for their turn in conversation, choose and change its topic appropriately, involve the interlocutor in it or regain his/her attention if needed, and solve communicational breakdowns and conflicts. However, the results presented are to be confirmed by further studies and through more various child-to-child conversations.

Keywords: *child discourse, child-to-child conversations, conversational strategies, pragmatic competence, linguistic pragmatics*

Įteikta 2018 m. rugpjūčio mėn.